

**T. C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**MAVERDİ'NİN EL-AHKAMÜ'S-SULTANIYYE ADLI
ESERİNDE HALK ANLAYIŞI**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Hasan GÖRAL**

2010-NİĞDE

**T. C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**MAVERDİ'NİN EL-AHKAMÜ'S-SULTANİYYE ADLI
ESERİNDE HALK ANLAYIŞI**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Hasan GÖRAL**

**Yöneten
Yard. Doç. Dr. İbrahim ÖZTÜRK**

2010-NİĞDE

ONAY SAYFASI

Yrd.Doç.Dr. İBRAHİM ÖZTÜRK danışmanlığında HASAN GÖRAL tarafından hazırlanan “**Maverdi'nin El Ahkamus -Sultaniye Adlı Eserinde Halk Anlayışı.**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, TARİH Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS Tezi olarak kabul edilmiştir.

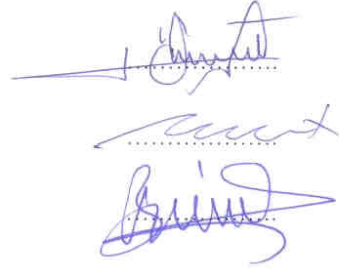
19.07.2010

JÜRİ :

Danışman : Yrd.Doç.Dr. İBRAHİM ÖZTÜRK

Üye : Yrd.Doç.Dr. NEVZAT TOPAL

Üye : Yrd.Doç.Dr. BAYRAM POLAT

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Selen DOĞAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Maverdi, Hukukçu, Tefsirci, Edebiyatçı, Siyasetçi bir alimdir. Hukuk sahasında Şafi mezhebini takip etmiştir. Kendisinden pek çok kimse ders almış, rivayette bulunmuştur. Eserlerinin çoğunluğu İslam Hukukunun amme (devlet) ile ilgili kısmını oluşturmuş ve bu alanda söz sahibi olmuştur. El-Ahkamü's Sultaniyye önceki fıkıh kitaplarında devlet idaresine dair yazılmış olan dağınık bilgileri bir araya getirerek idarecilere yardımcı olması bakımından sahasının en önemli eserlerindedir. Mâverdî, eserini kaleme alırken, yaşadığı dönemden önce geçmiş olan dört asırlık kamu hukuku uygulamalarını, devlet yönetimine ait örf ve âdetleri büyük ölçüde göz önünde bulundurmuştur. Öncelikle Allah'ın Resulü'nün uygulamalarını, dört meşhur halifenin devlet yönetimi ile ilgili uygulamalarını önemle dikkate almıştır. Engin siyasî ve diplomatik tecrübesiyle gerek kendisine kadar gelmiş olan meşru uygulamaları, gerek dinî kurallardan çıkardığı siyasî, idarî, kazaî hükümleri eserine yansıtmıştır. Konuları işlerken genellikle dört mezhebin fikhî görüşlerini tarafsız olarak vermiş ihtilafli konularda Şafi Mezhebinin görüşlerini kabul etmiştir. El-Ahkamü's Sultaniyye, Maverdi'nin halka bakışını, alanının en önemli eserlerinden ve İslam amme Hukukunun temel kaynaklarından olması sebebiyle İslam Hukuku içerisinde halkın yerini göstermesi açısından bizi bu konu üzerine çalışmaya yöneltmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mâverdî, El-Ahkâmu's-Sultaniyye, Halk Anlayışı, Ganimet, Fey, Halife, İslam Amme Hukuku

ABSTRACT

Maverdi is a scholar besides being jurist, annotator, man of literature and politician. He followed sect of Shafii in the field of law. Many had been his students and had referred to him in their works. Majority of his works is about 'the public side' of law. He was an arbiter in this field. His book *Al-Ahkamu's Sultaniyye* compiled dispersed information about state administration of the previous Islamic canon law books to direct and help administrators of the state and it was the most important work of its field. Mâverdî considered public law practices of previous four centuries, consuetudes and customs of state administration while forming his book. He paid special attention to the Prophet Muhammed's (upon him be peace) and his four caliphs' practices about state administration. He reflected legal practices upto his time besides political, administrative and judicial decisions that he derived from religious rules by his vast political and diplomatic experience. He gave unbiasedly the opinions of four Islamic sects in discussing the topics and accepted opinions of Shafii sect for the topics at issue. That *Al-Ahkamü's Sultaniyye* is the most important work of the field besides being one of fundamental sources of Islamic public law and that it reflects the position of public in Islamic law besides point of view of Maverdi about public has headed us to study on this topic.

Key words: Maverdi, *El-Ahkâmu's-Sultaniyye*, Public Understanding, Spoils, Fey, Caliph, Islamic public law.

ÖNSÖZ

Maverdi 974-1058 (h.364-450) yılları arasına yaşamış hukuk, edebiyat, tefsir, ve devlet büyüklerine idari öğütler gibi muhtelif konuların her birinde zamanın en güzel eserlerini vermiş siyasetçi ve ilim adamıdır. Maverdi'nin El-Ahkamü's Sultaniye adlı eseri de diğer eserleri gibi sahasında kıymet bulmuş önemli bir çalışmadır.

Maverdi'nin El-Ahkamü's Sultaniye adlı eseri Ali şafak tarafından 1976 tarihinde Bedir Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Aynı eser yine Ali Şafak tarafından 1994 tarihinde gerekli düzeltmeler ve eksiklikler giderilerek yine Bedir Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Biz çalışmamızda ikinci baskıyı kullandık.

İslamiyet'in doğuşundan günümüze kadar Müslümanlar, hem dünyanın dört bir yanında çeşitli isimlerle birçok devlet kurmuşlar, hem de bazı milletlerin (halkların) İslamiyet'e girmesiyle kurulmuş olan devletleri İslamlaştırmışlardır. Bu devletler içerisinde yaşayan halkın hakları ve vazifeleri Peygamber (s.a.v) in sünneti ve Kuran'ın hükümlerine göre belirlenmiştir. Dört Halife döneminden günümüze kadar geçen süre içerisinde de Kuran ve Sünnet referans noktası kabul edilerek çeşitli içtihatlarla toplumsal yaşam sürdürülmüştür.

Maverdi'nin el-Ahkamü's-Sultaniyye'si bu doğrultuda daha önce derlenip bir araya getirilmeyen ama zaten halk yaşantısı içerisinde var olan çeşitli kaideleri bir araya getirmesi açısından önemlidir.

Eserde devlet yöneticilerininin haiz olması gereken vasıflar ve İslam Devletinde yönetim anlayışı anlatılırken. Müslüman halkın ve İslam devletinde yaşayan vatandaşların yaşam şartları hakkında bizlere bilgi vermektedir. Devletin temel unsurunu oluşturan insan, dolayısıyla halk, İslam ile birlikte ne gibi haklara

kavuşmuş ve yöneticilerin halka bakış şekli gibi konular, eserde amme hukukunun içerisinde ele alınmıştır

Biz de çalışmamızda konumuz gereği eserin hep halka bakan tarafıyla ilgilenmeye çalıştık. Aslında amme hukuku devlet hukuku anlamına geldiği, devletin de temel unsurunu halkın oluşturduğu düşünülürse eserin içerisinde halk unsuruna çokça rastlamak mümkün olmuştur.

Bu çalışmamızın ortaya konulmasında her türlü yardımı benden esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖZTÜRK'e, fikir aşamasından yazım aşamasına gelinceye kadar uyarılarıyla katkıda bulunan Niğde Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Nevzat TOPAL ve Gazi Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Nihat YAZILITAŞ'a teşekkür borçluyum.

Hasan GÖRAL

Niğde 2010

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
BÖLÜM I.....	3
1.1. HALK NEDİR?.....	3
1.2. HALK-DEVLET İLİŞKİSİ:	4
1.3. İSLAMİYET’TE HALK ANLAYIŞI:.....	5
BÖLÜM II	8
2.MAVERDÎ’NİN HAYATI, ESERLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİ	8
2.1.HAYATI:	8
2.2. ESERLERİ:	10
2.2.1. <i>El-AHKAMÜ’S-SULTANİYYE HAKKINDA GENEL BİLGİ:</i>	11
BÖLÜM III.....	16
3.EL-AHKAMUS SULTANİYYE’DE Kİ HALK ANLAYIŞI	16
3.1. DEVLET GÖREVLİLERİ-HALK İLİŞKİSİ:.....	16
3.1.1. <i>Halife – Halk İlişkisi:</i>	16
3.1.1.1. Halifede Aranılan Şartlar:	19
3.1.1.1.1. Her yönüyle adil bir kimse olmak:.....	19
3.1.1.1.2. İçtihadta bulunabilecek derecede ilim sahibi olmak:	22
3.1.1.1.3. Kulak, göz, dil gibi hassalarının sağlam olması:.....	23
3.1.1.1.4. Hareket etmeye engel sakatlıklardan uzak, sapasağlam olmak:	24
3.1.1.1.5. Halkın sevk ve idaresini anlamaya yarayan fikir ve bilgiye sahip olmak:.....	25
3.1.1.1.6. Halkı korumaya imkan veren güç, kuvvet ve cesarete sahip olmak:.....	26
3.1.1.1.7. Soy bakımından Kureyş soyundan olmak:.....	27
3.1.1.2. Halifenin Halka Karşı Sorumlulukları:	27
3.1.1.2.1. Fetihler Yapmak İslamiyet’i Yayılmak:.....	27
3.1.1.2.2. İnsan haklarını korumak:	29
3.1.1.2.3. Halk savunması için harp hazırlığı yapmak ve harp etmek:	30
3.1.1.2.4. Dini korumak muhafaza etmek:	31
3.1.1.2.5. İslamiyet’in bütün dinlere üstün olduğunu ispat etmek:	32
3.1.1.2.6. Halk arasında eşit ve adil davranmak:	33
3.1.1.2.7. Halk işleri ve durumları ile bizzat meşgul olmak:	34
3.1.1.2.8. Zekat, vergi ve ganimetleri toplamak:	35
3.1.1.2.9. Suçlulara cezalar tatbik etmek:	37
3.1.2. <i>Vezir – Halk İlişkisi:</i>	38

3.1.3.Vali – Halk İlişkisi:	41
3.1.4.Hakim – Halk İlişkisi.....	44
3.1.5.Kumandan – Halk İlişkisi:	48
3.1.6.Zekat Memuru – Halk İlişkisi:.....	51
3.1.7.İmam – Halk İlişkisi:.....	54
3.1.8.Nüfus İdarecisi – Halk İlişkisi:	55
3.1.9.Haç İdarecisi – Halk İlişkisi:	57
3.2.MÜSLÜMAN TOPRAKLARINDA GENEL HALK YAŞANTISI:	58
3.2.1.Cizye ve haracın toplanması:.....	58
3.2.2.Devlet işlerinin yürütülmesi ve divan:	62
3.2.3.Fey ve ganimetlerin toplanması:.....	65
3.2.4.Arazi ve Suların Kullanılması:.....	68
3.2.5.Suçlar ve cezaları:.....	70
SONUÇ	74
BİBLİYOGRAFYA	75
ÖZGEÇMİŞ	77

KISALTMALAR

A.B.D	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
b.	Bin (Arapça'da oğlu)
b.t.y.	Basım Tarihi Yok
b.y.y.	Basım Yeri Yok
Bkz.	Bakınız
Bsk.	Baskı
Bsm.	Basımevi
C	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.	Hicri
H.z.	Hazreti
İA.	İslam Ansiklopedisi
K.K.	Kuran-ı Kerim
M.	Miladi
Ö.	Ölümü
S.	Sayı
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallahü Aleyhi Vessellem
vb	Ve Benzeri
Yay	Yayını
yy	Yüzyıl

GİRİŞ

İslam'ın ilk yıllarında İslam hukukunun ana kaynaklarını, Kuran ve Sünnet oluşturuyordu; fıkıh henüz gelişmemişti. Zamanla toplumsal hayatın gereği olarak fıkıh diğer İslam İlimleri arasında yerini almış ve değerli fakihler (fıkıh alimleri) yetişmeye başlamıştır.

Fakihlerin, Kitap ve Sünnet'ten mana çıkarmak suretiyle verdikleri fetvaların, yani hükümlerin, umumi hayatta büyük bir önemi vardı. En basit hukuk ve ceza davalarından, en karışık meselelere kadar her şey, fetvaların hüküm ve tesiri altındaydı.

İslam Devletinde Kuran ve Sünnetin ışığında ve Fakihlerin içtihatları ile şekillenen toplumsal hayat ta halkın yerini de yine bu içtihatlar belirlemiştir.

Batı hukukunda devletin insan unsuru adı verilen temel yapı taşı İslam hukukunda millet veya ümmet olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam Devletinde yaşayanların hepsi Müslüman olmamakla beraber millet ve ümmet kelimeleri İslâm dinine inanmış insanların oluşturduğu topluluk anlamındadır.

Ortak bir kültür çevresinde insanların bir araya gelmesiyle halk denilen topluluklar, toplulukların bir araya gelmesiyle de Devlet adı verilen siyasi yapılanmalar meydana gelmiştir

İslamiyet'in doğuşundan günümüze kadar farklı isimlerle kurulan İslam devletlerini meydana getiren halk, çeşitli kültür evrelerinden geçerek toplumsal hayatta farklılıklar göstermiştir. Bir arada yaşamının gereği olarak halk arasında düzeni ve huzuru sağlamak amacıyla çeşitli kurallar koyulmuştur. Fakat İslam devletlerinde durum biraz daha farklı gelişmiştir. Müslümanların yaşantısının temelini oluşturan Kuran ve Sünnet her zaman Müslümanlar için kaynak olmuştur. Bu toplumsal hayatta da böyledir. Dolayısıyla İslam devletini yönetenlerin halkla ilişkileri farklılık gösterse de kurallar hep şer-i kurallardır.

Maverdi'nin El-Ahkamü's Sultaniyye adlı eseri, kendisinden önceki fıkıh kitaplarında devlet idaresine dair yazılmış olan dağınık bilgileri bir araya getirerek idarecilere yardımcı olmak niyetiyle yazılmış ve aslen var olan ama adı konulmayan İslam hukuku'nun âmme hukuku kısmıyla ilgili bölümü tamamlamıştır. Eserin

içerisinde yöneticilerde bulunması gereken özellikler ve devlet görevlileri-halk ilişkisi, Hz. Muhammed (s.a.v), Dört Halife ve bazı Halifelerin hayatlarından örneklerle ve rivayetlerle anlatılmıştır.

El-Ahkamü's Sultaniyye'deki halk anlayışını irdelemeye çalıştığımız çalışmamızın birinci bölümünde; halkın tanımı, halk-devlet ilişkisi ve İslamiyet'te ki halk anlayışı hakkında bilgi vermeye çalıştık.

İkinci Bölümde Maverdi'nin hayatı, eserleri ve El-Ahkamü's Sultaniyye hakkında genel bilgi verdik. Bu bölüm Maverdi ve eserleri ile ilgili çeşitli kaynaklar taranarak oluşturulmuştur.

Üçüncü bölümde ise; "Devlet Görevlileri-Halk İlişkisi" ve "Müslüman Topraklarında Genel Halk Yaşantısı" ana başlıkları altında eserin taamını içerisine alan bir çalışma ile El-Ahkamü's Sultaniyye'deki halk anlayışını irdelemeye çalıştık.

BÖLÜM I

1.1. Halk Nedir?

Halk, genel olarak bir arada yaşayan insan topluluğu ya da bir ülkenin vatandaşlarına verilen isimdir. Aynı zamanda halk kelimesini aralarında en az bir ortak değer ya da değer yargısının olduğu ve en az iki kişiden oluşan grup olarak da tanımlayabiliriz.¹ Arapçada yaratmak manasına gelen halk kelimesi, aynı kökten türemiş olan Halik ve Hallak, Allah'ın ismi olarak ayetlerde yer almıştır. Halik, örneksiz ve benzersiz eşyayı yoktan yaratan, Hallak da, yaratmayı tekrar eden demektir. Bununla birlikte halk, Allah ile kâinat arasındaki münasebeti yani ilahi fiilleri ifade eden en kapsamlı kavramdır.²

Geçmişten ve günümüzde toplumu yönetenler ve aydınlar dışında kalan bütün sosyal sınıf ve tabakalar ile etnik bir birliğe sahip olmayan bir topluk içinde çeşitli etnik ev kültürel özelliklere sahip bulunan, fakat başka devletlerin içerisinde yaşayanlara da halk denildiği gibi belirli bir kültür seviyesine yükselmiş toplumlarda bu seviyeyi kazanmamış tabakalarda halk kavramına dahil edilmektedir.

Türlü soylardan olan ve aynı devlet içerisinde bir araya gelmiş topluluklar ve aynı ülkede oturmadiğı halde aralarında menşei, din vb. yönlerden bağ bulunan insan topluluğu ve belirli bölgenin sakinleri de halk adıyla anılmıştır.

¹ Doğan Kaya, **Türk Halk Edebiyatı Terimler Sözlüğü**, Ankara, 2007: 359-360

² İbrahim Kafi Dönmez, "Halk" **İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, C. II İstanbul 1997: 147; Bekir Topaloğlu, "Halk" **DİA**, C. XV, İstanbul 1997: 303

Geçmişte yüksek zümre dediğimiz tabaka“elit”, onların dışında kalan tabaka “avam” olarak nitelendirilmiştir. 17. yy’dan 20. yy’ın ortalarına kadar okuma yazma bilmeyen, gelişmelerden nasibini almamış kırsal kesimde yaşayan köylüler “halk” olarak telakki edilmiştir. Günümüzde ise, halk kelimesi ile avam ve havas ayrımının olmadığı yeni bir kabul vardır.³

1.2. Halk-Devlet İlişkisi:

Türkçede halk kelimesi aynı zamanda kavim anlamına da gelmektedir. Siyasi bakımdan bir halk kitlesi bir millet halini alabilir. İnsan topluluğu hukuki yapısı itibariyle bir organ olarak taşıdığı kıymet bakımından hükmî şahsiyet yani devlet ve millet ayniyeti, fonksiyonel kıymet yönünden ise, milletin devlet iradesini gerçekleştirmesidir ki, bu da onun bir organ olduğunu ifade eder.⁴

Halk, devlet demektir. İnsan olmadan bir devletin oluşması mümkün değildir. O halde insan veya millet devletin en zaruri unsurlarından birisidir. İnsan topluluğu, insanlardan oluşan ve millet haline gelmiş bulunan bir topluluktur. Millet ise ülke, dil, din, soy ve kültür beraberliğidir. Millet aynı zamanda bir ruh haletidir. Modern anlayışta, her millet kendisine mahsus bir devlet kurabilir. Bu onun en tabii hakkıdır. Her millet bir devlet teşkil edebilir. İnsanlar aynı zamanda devletin tebaasıdır. Geçmişte Osmanlı Devleti, günümüzde ise A.B.D. gibi birçok milletten meydana gelmiş devletler vardır. Milletlerarası hukuk bakımından bugün bu meselede geçerli kıstas tabiiyettir.

Devlet haline gelmiş insan topluluğuna nüfus, halk yahut millet denilmektedir. Devleti oluşturmak için ne kadar insan adedine ihtiyaç olduğu konusu ihtilaflıdır. Şurası bilinen bir gerçektir ki, bir devlet var olabilmesi için varlığını sürdürecekt kadar insan unsuruna sahip olmalıdır.

O halde "devlet ile millet aynı şeydir. Bunlar aynı hukukî varlığın iki farklı cephesidir. Millet, hukuki bir şahıs olmak itibariyle, devlet adını alır. "Devlet milletten ayrı bir şahıs olmadığı gibi, millet de devletten ayrı değildir. Ancak devlet içinde devlet eliyle şahsiyet kazanır." "Milletin ayrı bir hukuki varlığı yoktur. Devlet

³ Kaya, **a.g.e.**,: 359-360

⁴ Yavuz Abadan, **Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri**, Ankara, 1952: 222; Ali Fuat Başgil, **Esas Teşkilat Hukuku**, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1948: 135-155

milletin hukuki bir şekilde teşkilatlanmasından ibarettir." "Millet, bir temel, bir öz, asli ve iptidai bir unsur ve iptidaî bir maddedir. Devlet ise bu temel üzerinde yükselen bir çatıdır. Millet cemiyetin hukuki şekli ve ifadesidir. Aynı bir realitenin sosyolojik adı millet, siyasi adı devlettir. Millet bu gün ortak devlete vatandaşlık denilen hukuki veya siyasi bağ ile bağlı insanların topluluğudur. İnsan topluluğu daha çok devletin iç hukuk bakımından ana unsurlarındandır.⁵

1.3. İslamiyet'te Halk Anlayışı:

Modern hukukta devletin millet veya insan unsuru denilen temel ögesi İslam hukukunda millet veya ümmet adını alır. Bu iki kelime de İslâm dinine inanmış insanların oluşturduğu camiadır.

İslam dini insanların millet adını vermiş ve bununla herhangi bir kavmi veya kan bağına dayanan bir milleti kastetmemiştir. İman kardeşliğine dayalı bir birliği ve dayanışmayı temel esas almıştır.

O halde serbestçe ve isteyerek İslamî inanca sahip olan herkes İslami devletin insan unsurunu teşkil eder. Yalnız İslam milletinin inancını kabul etmese bile, onların devletlerinde yaşamak isteyen her fert veya grup (zimmet ehli) İslam ülkesi tebaası veya vatandaşı olabilir ve hayatını kendi dînî inançlarına göre yaşar.

İslam Ülkesi vatandaşı olabilmek için ya Müslüman olmak ya da şartlarına uygun olarak vatandaşlığa girmiş bulunmak gerekir. İslam ülkesi vatandaşları başta din ve vicdan hürriyeti olmak üzere her nevi insan ve vatandaş haklarından faydalanır.

İslam Dini ümmetin çekirdeği olan Arap kavmine geldiği ve onların dilini vahiy dili olarak tercih ettiği halde davetini onlara özgü kılmamış, Ku'an-ı Kerim hiçbir ayette kavim olarak Arapları muhatap almamış, hitabını bütün insanlığa yöneltmiş (bakar:2/21,168), son Peygamberin (s.a.v) bütün insanlara peygamber olarak gönderildiğini ifade etmiş(Sebe:34/28) müminlerin ancak kardeş olduklarını

⁵ Hakkı Aydın, "İslam Hukuku, Devlet Ve Ahkâm-I Sultaniye İlişkisi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C V, S. 2 Sivas, 2001: 57-80

bildirerek “ıman kardeşliği” temeline dayalı birlik ve dayanışma istemiştir. (Hucurat:49/10) ⁶

İslam'daki halk anlayışı ile doğru orantılı olarak, Müslümanlığın yayılışında dış şartların ve amillerin bazı devirlerde ve muhitlerde, büyük bir tesiri olmuştur. Gerek fertler üzerinde gerek zümreler üzerinde İslamlığı kabul etmeleri için herhangi bir zorlama olmamıştır. Çünkü böyle bir hadise İslam dinine aykırıdır. İslam olmayanlara mahsus vergilerin, her zaman ve her yerde İslamlaşmak hususunda bir silah gibi kullanıldığı da yok gibidir. Zaman zaman istisna bazı hareketler olmakla beraber, İslam dininin kati hükümleri, Müslüman memleketlerinde yaşayan her türlü din ve mezheplere mensup cemaatlere en geniş bir din hürriyeti vermiş, dini müesseselerini ve din adamlarını onlara büyük imtiyazlar sağlamak suretiyle himaye etmiştir. Ara sıra dar düşünceli, mutaassıp bazı hükümdarlar ve devlet adamları tarafından Hıristiyan ve Yahudiler aleyhine bir takım haysiyet kırıcı kararlar alınması, -mesela devlet işlerinde kullanılmamak, ata binememek, silah kullanamamak, kıyafetlerinde Müslümanları taklit edememek hangi cemaate mensup olduklarını gösteren bazı alametler taşımak gibi- pek az zamanlar muhitlerde meydana gelmiştir. İşte bundan dolayı, daha ilk asırlardan başlayarak İslam dünyasında Hıristiyanlar ve Yahudiler tam bir din hürriyetine sahip olmuşlar, devletin en yüksek makamlarına geçebilmişlerdir, sarayda büyük nüfus ve itimat kazanmışlar, yalnız serbest iş hayatında değil, umumi hayatta da çok büyük servet sahibi olmuşlar, dış memleketlerle ticareti sürekli ellerinde tutmuşlardır. İslam devletlerinin mali işleri ve bankacılık, bilhassa Yahudilerin ellerinde idi. Abbasi devrinde, Bağdat medreselerinde hocalık yapan gayri Müslimlere rastlanıyordu. İslam devletleri ve hükümdarları en kudretli devirlerinde bile, İslam olmayanları zorla İslam dinine sokmak ve memleketlerinde başka dinlerden hiçbir eser bırakmamak gibi zulüm hareketlerine hiçbir zaman teşebbüs etmemişlerdir.⁷

İnsanların aynı kökten geldiklerini, üstünlük ve değerin ahlak ve fazilete dayandığını (Hucurat:49/13), akraba, aile, kabile ve menfaat bağlarının: Allah, Resülullah ve bunların yollarında cihad etmekten daha bağlayıcı ve sevimli

⁶ Hayreddin Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, C. I, İstanbul, 1999: .57-59

⁷ Yavuz, **a.g.e**: 106-108

olmadığını (Tevbe:9/24) ifade eden ayetler de göz önüne alındığında, İslam devletinin insan unsurunu teşkil eden millet ve ümmetin özellikleri net olarak ortaya çıkmaktadır: şu ve bu özellikle doğmuş insanların değil, serbest iradeleri ile İslam düşünce, iman ve ideolojisini seçmiş insanların oluşturduğu toplum, bu toplumun (ümmetin) dinini kabul etmeseler bile, düzenlerine tabi olan fert ve guruplarda (Ehlü'z zimmeh) İslam ülkesi vatandaşı olabilmektedir.⁸

⁸ Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**: 57-59; Aydın, **a.g.m**: 57-80

BÖLÜM II

2.MAVERDÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

2.1.HAYATI:

Maverdî 364 hicrî (974 mîlâdî) yılında Basra'da dünyaya gelmiştir.⁹Tam adı Ali b. Muhammed b. Habîb Ebû'l-Hasen el-Basrî el-Mâverdî'dir.¹⁰ Lakabı ise kaynaklarda el-Maverdî, başkadı (akda'l-kudât), el-Basri, el-Mısri ve eş-Şafi şeklinde, künyesi de yine aynı kaynaklarda Ebu'l-Hasen şeklinde zikredilmektedir.¹¹

Maverdî kelimesi gül suyu anlamına gelen "mâu'l-verd" tamlamasından oluşmuştur. Maverdi'nin babası gül suyu üretimi ve ticaretiyle meşgul olması sebebiyle bu lakapla meşhur olmuştur.¹²

Maverdi, başlangıçta Basra ve Bağdat'ta zamanın meşhur hocalarından ders alarak yetişmiş; tahsilini tamamladıktan sonra da müderris olmuştur. Bir müddet Nişabur yakanında Üstüva'da baş kadılık yaptıktan sonra devamlı yerleşmek için ilim ve kitap merkezi Bağdat'ı seçip orada yerleşmiştir. Medreselerde hocalık yapmış kıymetli talebeler yetiştirmiştir.¹³ Kendisi Şafî fikhî imamlarındanıdır.¹⁴

⁹ Ebu'l Hasan El-Maverdi, **el-Ahkamu's-Sultaniyye**, Çev. Prof.Dr. Ali Şafak, İstanbul 1994: 21; Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuki İslamiyye ve Islahatı Fikhiyye Kamusu**, C. I, İstanbul, 1967: 429; Carl Brockelman, "Mâverdî" **İA**, C. VII, İstanbul,1969: 409-410.

¹⁰ Brockelman, **a.g.m**: 409

¹¹ Sabri Erturhan, "Maverdi ve El-Havi'l-Kebir Adlı Eseri", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 3 Sivas 1999: 471-490; Bilmen, **Büyük Tefsir Tarihi**, C. I, İstanbul, 1973: 417

¹² Maverdi, **a.g.e**: 22; Cengiz Kallek, "Mâverdî", **DİA**, C. XXVIII, İstanbul: 180; Bilmen, **Büyük Tefsir Tarihi**: 417; Bilmen, **Hukuki İslamiyye**: 427.

¹³Ebu'l Hasan El-Maverdi, **Maddi ve Manevi Yüce Hedefler**, Çev. Bergamalı Cevdet Efendi, İstanbul 1997: 57

¹⁴Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, İstanbul, 1989: 267.

Mâverdî, Kaim-Biemrillah tarafından 422(1032),428 (1037) ve 435 (1043-1044) yıllarında Büveyhi emirleri Ebu Kaliçar, Celalüddevle ve Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e gönderilen diplomatik heyetlerde görevlendirildi. Emirlerin ikram ve ihسانlarına mazhar oldu. Kadılık maaşı yanında elde ettiği bu tür gelirler sayesinde refah içinde yaşadı. Elçilikleri sırasında hükümdarlara doğru bildiği hususlarda eleştiriler yöneltmekten çekinmedi. Nitekim 1032'de Ebu Kaliçar'ın "Sultan-ı azam" ve "malikü'l ümem" ünvanlarını almak istemesine bunların hilafet makamına layık olduğu gerekçesiyle karşı çıktı. Halife, 429 Ramazanında (Haziran 1038) Celalüddevle'ye "şah-ı şahan" ünvanını verince halkın tepkisini çekti. Gelişmeler üzerine mesele hakkında fetvası istenen alimler arasında bulunan Maverdi, Celalüddevle'ye yakınlığı ile tanınmasına rağmen buna karşı çıktı; dini gayretten kaynaklanan bu tavrı sebebiyle emirin bile taktirini kazandı.¹⁵

Anlatıldığına göre; Bir gün Celâlüddevle Mâverdî'yi huzuruna çağırır. Mâverdî Celâlüddevle tarafından son derece tedirgin bir vaziyette halifenin huzuruna çıkarılır. Bu durumu fark eden halife ona şöyle der: "Benim kesin kanaatim odur ki, sen birine dostluk gösterseydin, mutlaka bana gösterirdin. Seni bu duruma sırf dinî gayretin ve din konusundaki hassasiyetin sevk etmiştir. Bu itibarla benim nazarımda senin sevgin daha da artmıştır." Celâlüddevle bu lakabı aldıktan sonra sadece birkaç ay yaşayabilmiş ve kısa bir süre içerisinde Benî Büveyh devleti çökmüştür.¹⁶ Ancak Halifenin aynı yıl Maverdi'ye İslam Tarihinde ilk defa olarak "akda'l-kudat"¹⁷ ünvanını vermesi ilginçtir.

437'de (1045-1046) Reissürüesa İbnü'l Müslime'nin vezirliğe getirilmesinden sonra siyaset sahnesinden çekilen Maverdi tamamen tedris ve telif faaliyetleriyle meşgul oldu. İbnü's Salah eş-Şehrezüri tesirinde ortaya koyduğu bazı görüşleri Basralılar'ın temayülüne uygun olarak Mu'tezile'nin¹⁸ görüşleriyle örtüştüğü

¹⁵ Kallek, **a.g.m:** 180;Brockelman, **a.g.m:**409-410.

¹⁶Bilmen, **Hukuki İslamiyye:** 427-428; Brockelman, **a.g.m:**409-410.

¹⁷ Kadıların kadısı, en büyük kadı

¹⁸ Mu'tezile: Sözlükte "ayırarak, uzaklaştırmak" anlamında ki azl kökünden sıfat olan Mu'tezile kelimesi "uzaklaşan, ayrılıp bir köşeye çekilen" demektir. Mu'tezile adının ilk defa ne zaman ve kimler için kullanıldığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir anlayışa göre Hz. Ali'nin hilafete getirilmesi veya Muaviye ile anlaşmazlığa düşmesi yahut Hz. Hasan'ın hilafeti Muaviye'ye terk etmesi üzerine hiçbir tarafı desteklemeyen gruplara Mu'tezile denilmiştir. Diğer bir anlayışa göre ise Mu'tezile ismi, aşırı uçlardan uzak durduklarını ifade etmek için kendi mensuplarınınca tercih

gerekçesiyle Maverdi'yi gizli Mu'tezile olarak itham etmişlerdir. Hadislerden hareketle sünnetullah'a aykırı mucizeleri ve cennetin hali hazırda yaratılmışlığını kabullenerek halku'l Kuran'ı reddetmesi, Allah'ın zatının tek, sıfatlarını kadim olduğu görüşünü benimsemesi. Kuran'ın sünnetle nesh edilemeyeceğini savunması gibi konularda Mu'tezile'den ayrılmaktadır.

Mâverdî'nin dikkati çeken diğer bir yönü onun güzel bir ahlaka sahip oluşudur. İbn Kesîr(ö.774/1373) onun hilm sahibi, vakûr ve edepli bir şahıs olduğunu, öyle ki aşırı edebi ve haya konusundaki titizliğinden dolayı, arkadaşlarının bir gün dahi onun kolunu açık olarak görmediklerini kaydeder¹⁹

Mâverdî hicrî 450 yılında Rebû'l-Evvel ayının son Salı günü (mîlâdî 27 Mayıs 1058) vefat etmiştir. Vefat ettiği 86 yaşındaydı. Cenazesi vefatının ertesi günü "Bâb-ı Harb" kabristanına defnedilmiştir.²⁰ Cenazesine bir çok ilim ve devlet adamı katılmış, Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1071) şehir caminde kılınan cenaze namazına bizzat kendisinin de iştirak ettiğini ifade etmiştir.²¹

2.2. ESERLERİ²²:

Maverdi'nin eserleri hakkında çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Bazı kaynaklarda "Kanûnü'l-vizâre ve Siyâsetül-mülk" adlı eser iki farklı eser gibi verilmiş, bazı kaynaklarda yazım ve telaffuz farklılıklarından doğan değişiklikler

edilmiştir; ayrıca "i'tizal" kavramı Kuran'da müspet manada kullanılmıştır. Daha çok Sünni kaynaklarında Mu'tezile isminin, Vasıl b. Ata'nın mürtkib-i kebire konusunda farklı bir görüşe sahip olan hocası Hasan-ı Basri'nin ders halkasından ayrılması ve onun Vasıl'ı kendilerinden uzaklaştırdığını söylemesi sebebiyle ortaya çıktığı zikredilir. Ayrıca Mu'tezile de Hasan-ı Basri'nin görüşlerini benimseyen ve kendilerine Hasaniye denilen bir fırka da vardır. İbn Kuteybe, Abdulkahir el- Bağdadi, Şehristani, İbn Teymiye ve İbn Kayyim el Cevziyye gibi alimler. Mu'tezile mensuplarını, kaderi tartışmaya açıp inkar ettikleri veya kulun kendi fiillerini yaratmaya kadir olduğunu söyledikleri için kaderiye, Cehm b. Safvan'dan etkilendikleri Cehmiyye, "Allah şerri yaratmaz" deikleri için Seneviyye ve Mecusiyye, tövbe etmeden ölenlerin bağışlanamayacağını söyledikleri için Vaidiyye, Allah'a bazı kadim sıfatları nispet etmekten kaçındıkları için Muattıla olarak adlandırılmıştır. Cahiz, fasıkın ebedi olarak cehennemde kalacağını ileri sürdüklerinden onlara Havaric ismini nispet etmiştir. Ancak Mu'tezile alimleri bu isimleri reddetmekte kendilerini Mu'tezile'nin yanı sıra "ashabül-adl ve't-tevhid, adliye, ehl-i adl, ehl-i hak, el-fırkatün- Naciye" gibi adlarla zikretmekte hasımlarına ise Mücbire, Kaderiye, Müşebbihe, Haşviyye gibi isimler izafe etmektedirler. (İlyas Celebi, "Mu'tezile" **DİA**, C. XXXI: 391)

¹⁹ Erturhan, **a.g.m**: 471-490; Kallek, **a.g.m**: 180

²⁰ Kallek, **a.g.m**: 180; Brockelman, **a.g.m**: 409-410; Bilmen, **Büyük Tefsir Tarihi**: 417; Bilmen, **Hukuki İslamiyye**: 103

²¹ Erturhan, **a.g.m**: 471-490

²² Maverdi, **a.g.e**:23-24; Erturhan, **a.g.m**: 471-490; Kallek, **a.g.m**: 184-186

göze çarpmaktadır. Biz çalışmamızda bu farklı kaynaklar da ki değişiklikleri eserlerin isimlerinin okunuşları yönünden değil, eser sayısı bakımından genel bilgi maksatlı ele almayı uygun bulduk.

1-el-Hâvîl-kebîr

2-el-İknâ

3-Edebu'dünya ve'd-dîn

4-el-Ahkâmu's-sultâniyye

5-Tefsîru'l-Kur'an'i'l-Kerîm

6-Delâilü'n-nübüvve

7-A'lâmü'n-nübüvve

8-Kanûnü'l-vizâre ve Siyâsetül-mülk

9-Nasîhatül-mülûk

10-Mârifetü'l-fedâil

11-Teshîlü'n-nazar

12-el-Emsâl ve'l-hikem

2.2.1. EI-AHKAMÜ’S-SULTANİYYE HAKKINDA GENEL BİLGİ:

İslam hukukunun ilk kaynaklarını, Kuran ve Hadis, diğer tabir ile Kitap ve Sünnet teşkil ediyordu; bu yüzden İslamiyet’in başlangıcında “fıkıh, kıraat, tefsir, hadis” hep bir ilimden ibaret iken, yavaş yavaş fıkıh da diğerleri gibi ayrılmaya ve fakihler (fıkıh âlimleri) yetişmeye başladı. İçtimai hayatın bütün münasebetlerini düzenlemek vazifesini yüklenmiş olan fakihlerin, Kitap ve Sünnet’ten mana ve hüküm çıkarmak suretiyle verdikleri fetvaların, yani hükümlerin, umumi hayatta büyük bir ehemmiyeti vardı. En basit hukuk ve ceza davalarından, idari, mali, siyasi en karışık meselelere kadar her şey, fetvaların hüküm ve tesirine tabi idi.²³

²³Wilhelm Barthold, **İslam Medeniyet Tarihi**, İzah ve Düzelmeler, M.Fuat Köprülü, Ankara 1984: 147

İtikat, ibadet ve ahlak yanında hukukun da ana kaynağını Kur'an-ı Kerim ile Hz. Peygamberin sünnetinin teşkil ettiği İslam Dininde adı geçen iki kaynağa aykırı olan hiçbir kaide meşru sayılamaz.

Hz. Muhammed (s.a.v) peygamberlikten sonra yirmi üç yıllık hayatında bir taraftan Kur'an-ı Kerim'in hukuka ait talimatını tatbik etmiş, açıklamış; diğer taraftan da boşlukları bizzat hükümler vererek doldurmuş ve bu iki kaynaktan oluşan hükümler hukukun bütün alanlarına ışık tutmuştur. Tatbikat sahasına gelince İslam'ın doğuşundan zamanımıza kadar gelip geçmiş bütün İslam devletlerinde hukuk genellikle Kitap ve Sünnete dayanmış, çeşitli içtihat metotları ile bu iki kaynaktan çıkarılmıştır.²⁴

Ahkam, hükmün çoğulu olup, hüküm, emir, kural ve kaide manalarına gelir. Sultan ise, kudretli bir emir, bir bölgenin müstakil hükümdarı, galebe, hakimiyet ve iktidar demektir. O halde Ahkam-ı Sultaniye, İslam devlet başkanının hak ve salahiyetlerini belirleyen ve ortaya koyan, onun uyması gereken dini kuralların tamamını bir araya getiren kamu hukuku alanının veya bu adı taşıyan eserlerin genel adıdır.²⁵

Maverdi'nin "el-Ahkamü's-Sultaniyye" adlı eserini kimin emri üzerine ve hangi tarihte ele aldığı konusu tartışmalıdır. Kadı Ebu Ya'la el-Ferra'nın (ö. 458/1066) aynı adlı eseri üzerine doktora çalışması yapan Muhammed Abdulkadir Ebu Faris, çalışmasında her iki eserin mukayesesini yaparken Maverdi'nin eserinin 1030 yılını geçmeyen bir tarihte yazıldığını belirtir. Bu tarih esas alındığı takdirde, Maverdi'nin eserini yazılmasını isteyen kişinin Abbasi Halifesi Kadir-Billah (ö. 422/1031) olması gerekmektedir. Bazı kaynaklarda el-Ahkam's-Sultaniyye'nin, adı geçen halife veya onun oğlu Kaim-Biemrillah'ın isteği üzerine yazıldığı söylenir. Söz konusu iki halife döneminde de Abbasi Hilafeti üzerinde Şi-Büveyhi hakimiyetinin zayıflamaya başladığı, Abbasi Hilafetinin güçlenmesi ve Sünniliğin yeniden hakim kılınması için çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla böyle bir siyasi ve içtimai ortam içerisinde, hem meselenin teorik yönüne ışık tutmak, hem de yürütülen siyasi mücadeleye hukuki bir dayanak bulmak maksadıyla böyle bir eseri

²⁴ Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**:18

²⁵ Aydın, **a.g.m**: 57-80

kaleme almasının Maverdi'den istenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Öte yandan Mavaverdi'nin İslam hukuku sahasındaki şöhreti ile Halifenin elçisi olarak Büveyhi emiri ve Selçuklu Sultanı nezdindeki yaptığı görüşmelerdeki diplomatik başarının bu talepte önemli payı olsa gerekir.²⁶

el-Ahkamü's-Sultaniyye bugün anladığımız manada şeklî bir anayasayı ele alıp incelememiştir. Esasen batıda da yazılı bir anayasa ancak on sekizinci asrın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Buna rağmen dünyada yine ilk yazılı Anayasayı Allahın Resulü yapmıştır.²⁷

Mâverdî, eserini kaleme alırken, kendi yaşadığı dönemden önce geçmiş olan dört asırlık kamu hukuku uygulamalarını, devlet yönetimine ait örf ve âdetleri büyük ölçüde göz önünde bulundurmıştır. Öncelikle Allah'ın Rasülü'nün uygulamalarını, dört meşhur halifenin devlet yönetimi ile ilgili tatbikatlarını her zaman ön sırada dikkate almıştır. Engin siyasî ve diplomatik tecrübesiyle gerek kendisine kadar gelmiş olan meşrû uygulamaları, gerek dinî kurallardan çıkardığı siyasî, idarî, kazaî hükümleri eserine yansıtmıştır. Konuları işlerken genellikle dört mezhebin fikhî görüşlerini tarafsız olarak vermiş ve bunların arasında yeri geldikçe tercihlerde bulunmuştur. (İhtilafli konularda Şafii'nin görüşlerini benimsemiştir.²⁸) Eserinde kendi görüşünden çok geçmiş uygulamalara dayanarak fikirler yürütmüş ve bu doğrultuda hükümler vermiştir. Ayrıca ileride olabilecek bütün ihtimalleri düşünerek çözümler üretmiştir.²⁹

Erwin I.J.Rosenthal'a göre bu eser; devletin denetimini ellerinde tutan Büveyhi Emirleri karşısında Abbasi Halifelerinin otoritesini savunmak çabasıyla yazıldı. Maverdi'nin tezinin amacı, dini işlerden sorumlu halife ile yapılan anlaşmaya göre sivil idareyi kontrol eden emir arasında otorite alanlarının çizilmesi için teorik bir temel sağlamaktır. Ümmetin meşru halifeye verdiği otorite, bir Müslüman'ın itaat edebileceği tek otoriteydi. Sünni fıkıhçıların görevi hilafet doktrinini formüle edip yorumlamak değil, İslam cemaatinin birliğini korumak gayesiyle Kuran, Sünnet ve

²⁶ Mehmet Erkal, "el-Ahkamü's-Sultaniyye" **DİA**, C. I, İstanbul 1988: 555; Ali Şafak, "el-Ahkamü's-Sultaniyye" **DİA**, C. I, İstanbul 1988: 555.

²⁷ Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi** Çev. Salih Tuğ, C. I, İstanbul 1990: 188.

²⁸ Erkal, **a.g.m**: 556..

²⁹ Aydın, **a.g.m**: 57-80.

Hadis'i siyasi gerçekiğin ışığı altında yorumlayarak mevcut tarihi-siyasi durumu Şeriatla uyumlu hale getirmektir. Bu yüzden Maverdi halifede aranan şartları; halifenin otoritesi altındaki ruhani ve dünyevi (din ve sivil) memurların fonksiyonlarını detaylı biçimde açıklar. Maverdi imametın gerekliliğinde ısrarlıdır ve Kuran'ın otoritesine dayanak giriş yapar. Ona göre imamet; dinin korunmasında ve dünyanın idaresinde Peygamberliğin yerini almak için kurulmuştur.³⁰

Ahkamü's-Sultaniyye İmamet (hilafet) bahsinde ve diğeri konularda anayasada bulunması gereken esasları fikhî bir çerçevede ele almıştır. Anayasa esas olarak iki şeyden bahseder: Birincisi temel hak ve hürriyetler, ikincisi de devletin temel teşkilatı ve organlarıdır. Ahkam-ı Sultâniye, devletin organlarını ve işleyiş tarzını açıklamasına rağmen insan hak ve hürriyetlerini ele almamıştır. Aslında insan hak ve hürriyetleri modern hukuk sistemlerinde de 19. asırdan itibaren söz konusu olmaya başlamıştır. Fakat İslam hukuk metinlerinde bütün temel hak ve hürriyetler dağınık da olsa düzenlenmiştir ve kişilere bu hak ve hürriyetler en baştan tanınmıştır.

Ahkamü's-Sultaniyye'de idare hukukuyla ilgili tüm esaslar ve organlar geniş bir biçimde incelenmiştir. İdari organlar, bunların yöneticileri ve idarecilerle halkın münasebetleri, memurluk ve memur hukuku ele alınmış ve uyulacak kaideler tespit edilmiştir.

Fıkıhın kendi orijinal tasnifinde ukubet (ceza , işkence, eziyet), cinayet, kısâs(bir suç işleyenin aynı şekilde cezalandırılması), cirâh (yara) ve diyât (para, eşdeğer, kıymet) gibi bölümlerinde enine boyuna incelenmiş olan Ceza hukuku, batı kaynaklı hukuk kitaplarında âmme hukuku bölümünde bağımsız bir ilmî disiplin olarak ele alınmıştır. Fıkıh kitapları içerisinde bahis konusu edilen ceza hukuku, Ahkamü's-Sultaniyye'de de ele alınmış "Cürümlerin Hükümleri" bölümünde genişçe incelenmiştir.³¹

Mâverdî, kendisinden önceki fıkıh kitaplarında devlet idaresine dair yazılmış olan dağınık bilgileri kitabında bir araya getirerek idarecilerle yardımcı olmak niyetiyle kitabını telif etmiş ve İslam hukuku'nun âmme hukuku kısmıyla ilgili

³⁰ Joseph John Rosenthal, **Ortaçağda İslam Siyaset Düşüncesi**, Çev. Ali Çaksu, İstanbul 1996: 41-55

³¹ Aydın, a.g.m: 57-80

bölümünü tamamlamıştır. Bu yönüyle de kitabının sahasının en orijinal kitabı olduğu görüşü müellifler arasında yaygındır.³²

Yine âmme hukukunun önemli bir bölümü olan ceza muhakemeleri usûlü bir çeşit üst mahkeme diyebileceğimiz "mezalim", eserde ele alınmıştır. Ahkamü's-Sultaniyye bir yönüyle "devletler umûmî hukuku kitabı"dır. İslamiyet Allah'ın Rasûlünün devletini kurmuş ve bu devlet büyüyerek zamanla üç kıtaya hakim olmuş, Ahkamü's-Sultaniyye'nin cihat dahil sulh ve sükûnunun temini için kurulan emirlik, hilafet ve vezirlik gibi konularında devlet hukuku incelenmiştir. Derli toplu bir plan dahilinde olmasa bile hakimiyet, insan gibi devletin temel unsurları bu kitapta incelenmiştir. Bu kitapta İslamiyet'in kendisini bir devlet ve hukukunun da bir devlet hukuku olduğunu beyan ettiği ve ortaya koyduğu görülmektedir. Devlet ve yönetimine dair bütün esaslar, Allah'ın iradesi olarak her şeyden önce Kur'an'da belirtilmiştir. Keza Ahkamü's-Sultaniyye'de Umumî Âmme hukukunun da temel esasları ve uygulamaya yönelik örnekleri mevcuttur. İslam hukukunda esasen idare şekli yoktur. İdarenin ruhu vardır. Önemli olan kanunların uygulanması ve adaletin dağıtılmasıdır.

Bunların yanında Ahkamü's-Sultaniyye, fıkıh kitaplarında dağınık bir halde bulunan veya müstakil başlıklar altında ele alınmış olan konulardan birçoğunu amme hukuku ile ilgili kabul ederek konuları arasına almıştır. Mesela İslam ülkesi, arazi hukuku, otlaklar, yaylalar, kışlaklar, sular, arazi işlenmesi, farklı hükümlere tabi olan beldeler, ganimetler, öşür ve haraç namaz imamlığı, hac emirliği ve diğer konular... Bu gibi konular da kendine mahsus sistemine uygun olarak ele alınmış, her yönüyle ve teferruatıyla incelenmiş ve derlenip toplanmıştır.³³

³² Yusuf Ziya Kavakçı, **Hisbe Teşkilatı**, Ankara, 1975: 11

³³ Aydın, **a.g.m**: 57-80

BÖLÜM III

3.EL-AHKAMUS SULTANİYYE'DE Kİ HALK ANLAYIŞI

Toplulukları ve milletleri oluşturan temel unsur olan insan, hak ettiği değeri İslam'ın doğuşuyla birlikte bulduğu halde batılı medeniyetler 18. yy'da yeni bir buluş gibi insan hakları üzerinde çalışmaya başlamışlardır. İnsanların doğuştan kazandığı hakları ve özgürlükleri Kuran ve Sünnetin özünde bulmak mümkündür.

İslam'da amme hukukunun ana kaynaklarından olan el-Ahkamus Sultaniye adlı eserinde Maverdi; İslam devletini yönetenlerin, yönetimde ve idarede söz sahibi olanların, halka bakışlarını ve halka verdikleri önemi gösteren açık uygulamalarına yer vermiştir. Bu eser İslam devletinin insan unsurunu oluşturan halkın devlet içerisindeki konumu ve önemi hakkında bizlere fikir vermektedir.

3.1. Devlet Görevlileri-Halk İlişkisi:

Eserde devlet görevlilerinin kimler olduğu ve görevleri hakkında geniş bilgi verilmiştir. İslam devletinin başkanı konumunda olan Halife ve devlette önemli görevler üstlenen yöneticilerin halkla olan münasebetleri, halkın huzuru açısından önemlidir. Bu devlet görevlileri ve halkla olan ilişkilerini başlıklar halinde incelemeye çalıştık.

3.1.1. Halife – Halk İlişkisi:

İslamiyet'te, Peygamber'e (s.a.v) halef olup, dini işlerde halka yol gösterip, aynı zamanda da İslam Devletinin yöneticisi, sevk ve idarecisi olan kişiye “Halife” denildiği gibi imam, sultan da denilmiştir. Bu kelime Kur'anda, hadislerde ve İslam hukuku kitaplarında geçmektedir. ³⁴Maverdi'ye göre “Ey Peygamber (s.a.v) in halifesi “ demekte sakınca yoktur. Fakat bazı söylemlerde “Allah'ın halifesi” tabiri kullanılmıştır, bu ise yanlıştır.

Seçimle veya veliahtlık suretiyle şahsında halifelik kesinleşmiş olan birinin bulunduğunu bilmek bütün İslam Toplumunun vazifesidir.

Süleyman b. Cerir'e göre “İnsanların hepsine Allah ve Resulünü (s.a.v) bilmek gibi, halifenin zatını ve ismini de bilmek vaciptir.”³⁵

³⁴ Aydın, a.g.m: 57-80

³⁵ Maverdi, a.g.e: 51

Maverdi eserinde halifeye uymanın halkı huzura ve mutluluğa götüreceğini; bunu da hem aklen hem de dinen gerekli olduğunu vurgulamış. Aklen gerekliliği, idarecilerin olmadığı bir ortamda halkın son derece karışık, bayağı ve zulümler içinde yüzen bir hayat yaşayacağını belirtmiş. Cahiliye devri Arap şairlerinden El-Afvehü'l Evdi'nin şu şiirine yer vermiştir.

“İnsanların cahilleri idareci olduğunda, insanlar kötülüklerden kurtulamayacağı gibi sürur ve rahatlığı da bulamayacaklardır.”³⁶

Dinen halifeye uymanın gerekliliğini ise, dinen devlet başkanına bağlanmanın vacip olduğu fikrine göre, dini işler bir kenara bırakılırsa halifenin dünyaya ait hukuki işleri yürütebileceği kabul edilir. Akıl fertlerin dine ve kanuna bağlılığını emretmez. Yalnızca akıl sahibi her insanın kötülük yapmasını önler. İnsan yalnız kendi akıl ve düşünceleri ile işleri yürütür. Başkalarının düşüncelerinden pek faydalanmaz. Halbuki din, dini sahalarda işleri yürütenlere dünyaya ait işlerinde verilmesini emrettiğini söyler. Allah Teala'nın “ Ey iman edenler Allah'a itaat edin Peygamber (s.a.v) ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin.”(K.K.4:59) ayetini gönderdiğini zikreder ve şöyle devam eder; bize bizden olan emretme yetkisine haiz halifelere itaat etmek farz olmuştur. Hizam b. Urve, Ebu Salih'den O'da Ebu Hureyre'nin naklettiğine gör Peygamber (s.a.v) buyurmuştur ki, “ Benden sonra bir kısım idareciler sizi idare edecektir. İyiler iyilikleriyle, kötüler kötülükleriyle sizi idare edecektir. Hakka uygun her hususta onlara itaat edin, dinleyin. İyilik derlerse bu, hem sizin için hem de onlar için iyidir. Kötülüklerde bulunurlarsa sizin lehinize onların aleyhinedir.”³⁷

I. J. Rosenthal'a göre Maverdi ve Bağdadi Hilafet kurumunu öngörmede hem fikirlerken aynı zamanda iki imamın birden var olması hususunda farklı görüş bildirirler. Maverdi Endülüs Emevilerini ve Mısırda ki Fatimileri dışlayarak yalnızca Bağdatda ki Abbasi Halifesini tanır. Ne var ki Bağdadi aslında onu onaylamasa da birbirlerinden çok uzakta olmaları şartıyla buna cevaz verir. Böylece zaten var olan bir gerçeği tanımış olur. Böyle bir tavır fıkıhçıların siyasi gerçeklikten etkilenmede ve teorik ideali tehlikeye atmada ne kadar ileri gidebileceklerini açıkça gösterir.

³⁶ Maverdi, a.g.e.:29

³⁷ Maverdi, a.g.e.:30

Zaten Kuran da (4:62) otorite sahiplerine itaatı emrediyor. Halbuki burada açıkça kastedilen otoritenin meşru otorite olduğu ise pek vurgulanmamıştır.³⁸

I.J.Rosenthal'ın bakış açısıyla Halifeye halk yararıyla ilgili bazı temel vazifeler yükleyen Maverdi bunları şöyle açıklar;

1-İlki, kesin hükümlere ve ilk Müslümanların (selef-i Ümmet) icmainsına dayanan dinin korunmasıdır. Bu şart ilim vasfının gerektirir. İlimden anlaşılan şeyse, İslam inanç ve gelenekleri hakkındaki derin bilgi ve heretiklere (kendi dininin kurallarına karşı çıkan kimse) karşı bunları ifade etme ve savunma yeteneğidir. Bu görevin listenin başında yer alması Abbasilerin makamlarının ruhani yönüne verdikleri önemi gösterir.

2-İkincisi kendi adalet şartına uygun adaleti uygulamalı ve korumalıdır, başka bir deyişle, iyi bir karakter taşınalı ve adil, saygıdeğer ve doğru düşünceli olmalıdır.

3-İslam torağının savunulması insan hayatının korunması ve Müslümanlarının geçimin garanti altına alınması üçüncü sırada gelir ve kifaye şartını yani makamın maddi yönünün gerektirdiği her şeyin sağlanmasının ifade eder.

4-Dördüncüsü hadler uygulanırken Allah'ın yasaklarının göz önünde bulundurulmasını ve tebasının haklarının korunmasını gözetmek.

5-Adalet alınından askeri hareket alanına, yani sınırların korunmasına ve İslam'a davet edilip de red edilenlere karşı ya dine girip ya da cizye ödemeyi kabul edene kadar yapılan cihada geçiyoruz. Buradan da dini ibadet olan fe'ye, cihad ganimetlerinin, sadakanın ve zekatın adil dağıtımına geçiyoruz.

6-Bunu ise iyi mali idare ve yetenekli, sadık memurların adil ve seçimi konularındaki sorumluluk izler.

7-Son olarak halife kamu işlerin şahsen denetlemek ve ümmetin idaresiyle dinin savunmasına kendini vermek zorundadır. Delil olarak Maverdi Kuran'dan (38:25) iktibas yapar: Hz Davut yeryüzünde halife olarak adaletle hükmetmek ve kendi arzularının peşine düşmemek mecburiyetindedir. zira bu arzular onu Allah'ın yolundan çevirir.

³⁸ Rosenthal, a.g.e: 49

Doğrudan Allah yolunda yürümeye benzetilen bu vazifelirin tümüyle dini olduğu aşıkardır. Din ve siyasetin manevi ve dünyevi alanın ya da Allah merkezli ve Allah'a götüren bir hayatın dinin ve laik yönlerinin birliğini gösterirler.³⁹

Eserde, halkı sevk ve idare ile sorumlu, yeryüzünde İslam Dininin temsilcisi konumundaki Halifelik makamında bulunabilmek için bazı şartlara haiz olunması gerektiğini ve bu makamda bulunan kişinin de halka karşı sorumlulukları olduğu belirtilmiştir. Bu şartları ve sorumlulukları tek tek ele alındığında Halifenin halk üzerinde ki etkisi daha anlaşılır şekilde görülecektir.

3.1.1.1. Halifede Aranılan Şartlar:

3.1.1.1.1. Her yönüyle adil bir kimse olmak:

Müslümanların dini ve dünyevi işlerinin önderi konumunda ki halife;her yönüyle örnek olması gerektiği, inançları gereği insanlar arasında eşit davranmak makamının gerektirdiği bütün sorumlulukları yerine getirmek durumundadır. Halkı beklide en çok ilgilendiren özelliklerin başında gelen yöneticinin adil olması hususu Halifeleri ağır yükler yüklemiştir. Bu yükün ne kadar ağır olduğu anlaşılması açısından eserde zikredilen şu olay önemlidir. İbn İshak'tan nakledildiğine göre, Hz. Ömer, yaralı olarak evine getirildiğinde dışardan yüksek bir ses işitti ve,

-Halka ne oluyor? Dedi. Etrafindakiler,

-Sizi ziyaret etmek istiyorlar. Onlara müsaade edin, dediler. Müsaade edilip halk içeri girince hep bir ağızdan,

-Ya emire'l-Mü'minin, Veliht tayin et, Hz. Osman'ı imam yapınız, dediler.

-Mal ve cennet birlikte nasıl sevebilir? Dedi. Halkı Hz. Ömer'in yanından çıkardılar. Hasta Halife dışardan yüksek bir ses daha işitti ve,

-Halka ne oluyor? Dedi. Etrafindakiler,

-Sizi ziyaret etmek istiyorlar, izin verirseniz içeri girsinler, dediler. Halk,

-Hz. Ali'yi imam yapınız, dediler. Hz. Ömer,

-Hak yolda size yükler yüklemiş olur, dedi. Bu konuşma üzerine Abdullah b. Ömer(r.a),

³⁹ Rosenthal, a.g.e: 53-54

-Halkı susturdum. Ya Emire'l-Müminin sizi böyle bir tayin işi yapmaktan men eden nedir? Diye sordum. Babam da,

-Hilafeti bana hem diri ve hem ölü iken mi yüklemek istiyorsunuz, dedi.⁴⁰

Maverdi eserinde adalet ile ilgili ve İslam Devletini yönetenler hakkında fikir verici şu önemli olaylara yer vermiştir.

Amr b. Şuayb babasından, o da ceddinden şunu nakletmiştir:

“İnsanlar Huneyn Muharebesinde Peygamber’e (s.a.v) uydular. Resulullah’ı (s.a.v) bir ağacın yanına getirdiler ve bize harp ganimetlerimizi taksim et dediler. Resulullah (s.a.v) elbiselerini üzerlerinden çıkararak yere serdiler. Ve “ Ey İnsanlar, bilirsiniz ki şu elbisem ganimettir, hemen size vermek isterim. Ve yine bilirsiniz ki Tihame mevki ağaçları kadar harp ganimetleri olsa hemen size taksim ederim. Siz de beni cimri, korkak ve yalancı bulamazsınız.” Dedi. Sonra devesinin sırtında ki yükü indirdi. “Ey insanlar Allah’a yemin ederim ki benim şahsıma ait bir mal yok. Ancak şu deve yükünün beşte biri vardır. Esasen beşte bir ganimetin dışındakiler size verilir. Harp ganimetinden yanınızda iğneden ipliğe ne varsa getiriniz. Zira ganimet malını ehlinden gizlemek, gizleyene kıyamette meşakkat verir, ayıp ve fenadır.” Buyurdu.

Ensardan birisi bir yığın koyun yünü ile peygamber’e (s.a.v) geldi ve “ Ey Allah’ın Resulü, soğuk havalarda kendimi ve devemi korumak için keçe yapmak üzere bu yün tomarlarını aldım.”

Resulullah (s.a.v) buyurdular ki:” Şayet bana düşecek hisse o yünde ise sana bağışlarım. Ancak hissene kadarsa bana hiç lazım olmaz.” Kişi eliyle çıkarıp Peygamber’e (s.a.v) yünleri verdi.⁴¹

Anlatıldığına göre Arabi gelir ve Hz. Ömer’e gelir ve şu şiiri okur:

“Ey hayırları çok seven Ömer! Sen Cennetle mükafatlandın. Çocuklarımı ve analarımı giydirdin. Zaman boyunca bizlere kalkan, sığınak ol. Allah’a ant içerim ki sen bunu yaparsın.” Bunun üzerine Hz. Ömer dedi ki,

⁴⁰ Maverdi, a.g.e: 47

⁴¹ Maverdi, a.g.e: 11-112

-Şayet ben bunu yapamazsam ne olur? Arabi cevap olarak,

-O taktirde Hafs'a giderim.

-Ona da gittiğinde ne olacak?

-Ona da gittiğimde elbet halimden soracaktır. Onlara bir gün elbet elbise verecektir. Onlar için istediğim bu şeyler yüzünden kıyamette yerim ya Cehennem, ya da Cennet olacaktır.

Bu sözler üzerine Hz. Ömer sakalları ıslanıncaya kadar ağladı ve oğluna,

-Ey oğlum, şu adama bu gömleğimi şiiri için değil şu günü için ver. Allah'a ant içerim ki bundan başka gömleğim yoktur.

Böylece Hz. Ömer kendi malından Arabi'ye verdi. Müslümanların malına el sürmedi. O fakir şahsın gelişiyile diğerlerinin hakkını ihlal etmedi. Ammenin menfaatini gözetti. Çünkü bu Arabi zekata ehil olanlardandı, fey malından hisse almaya hakkı yoktu. Şu kadar var ki Hz. Ömer, Arabi'ye şiirinden ötürü mal verseydi zekat malından verilebilirdi. Ama Arabi savaş sonu ganimetinden istemiştir. Ona da hakkı yoktur. Zekat yakında olanlara verilir. Arabi ise uzaklardan gelmiştir.⁴²

Eserde, adaletle ilgili şu Ayet-i kerimelere yer verilmiştir.

“Eğer müminlerden iki zümre birbiri ile dövüşürlerse, araların bulup barıştırın. Eğer onlardan biri diğerine karşı tecavüz ediyorsa siz o tecavüz edenle Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın. Binnetice eğer Allah'ın emrine dönerlerse artık adalete aralarını bulup barıştırın. Her işinizde adaletle hareket edin. Allah şüphesiz ki adil olanları sever.” (K.K.49:9)⁴³

“Ey Davut! Biz seni yeryüzünde bir halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Hükümünde heva ve hevesine uyma ki bu seni Allah yolunda saptırır. Çünkü Allah yolundan sapanlar yok mu, hesap gününü unuttukları için onlara pek çetin bir azab vardır.”(K.K.38:26)

Maverdi'nin eserinde Halifenin yapacağı önemli amme işleri kısmında adil olmak ile ilgili şu hususlara yer verilmiştir.

⁴² Maverdi, a.g.e: 246

⁴³ Maverdi, a.g.e: 219

-Topluluğu himaye, koruma, mal, can, her türlü yol emniyetini sağlamak suretiyle insanların yeryüzünde geçimlerini, kazançlar sağmalarını temin eder. Yasak olan sahalardan ve başkasına ait haklara zarar vermekten uzaklaştırır.

-Korku duyurmadan, zulüm ve baskı meydana getirmeden dince ve içtihatça üzerlerine farz olan kimselerden zekat ve diğer vergileri, ganimetleri toplamak.

-İsraf ve cimrilik yapmaksızın, hazineden layık olanlara tam vaktinde yardımlarda, ihsanlarda bulunmak.

-Vergilerin toplanması halkla nasihatın sağlanması için emniyet memurları, nasihatçiler tayin etmek, görevlendirmektir. Bundan maksat herkes için işler eşit ve sağlam bir şekilde yürütülsün, mallar emniyet içinde korunsun.

3.1.1.1.2. İctihatta bulunabilecek derecede ilim sahibi olmak:

Halifenin Müslüman halkı idare etmesinin yanında dinin Allah Teala tarafından indirildiği şekliyle korumak gibi bir yükümlülüğü de vardır. Çünkü zaman içerisinde dinin içerisine girmiş fakat dinle alakası olmayan bazı inanışların halkın gözünde itibar bulmamamsı için halifenin bunları dini bilgisiyle halka izah etmesi gerekir.

Maverdi'ye göre Halifenin bu hususta ki görevi, din hakkında vaz olunan kaidelere, selefın icma ettiği hususlara uygun olarak dini korumak muhafaza etmektir. Din hakkında bir şüphesi olan olur, bir bid'at ehli çıkarsa ona her şeyi delilleri ile açıklar ve doğru yolu gösterir. Gerekli cezaları tatbik eder. Çünkü onun görevi fesattan, bozulmaktan korunmak, halkı kötülüklerden, bayağılıklardan uzaklaştırmaktır.⁴⁴

Maverdi'nin eserinde zikrettiği şu olay Peygamber'in (s.a.v) halkı yönetecek kişilerde ilim ve bilgiye ne kadar önem verdiğini göstermesi açısından önemlidir.

Resulullah (s.a.v) Muaz'ı Yemen'e vali gönderdiğinde şunu sordu:

-Ne ile hükmedeceksin?

-Allah'ın Kitabıyla.

-Onda bir şey bulamazsan?

⁴⁴Maverdi, a.g.e: 53

-Resulullah'ın (s.a.v) sünnetiyle.

-Onda da bir şey bulamazsan?

-Kendi reyimle içtihadta bulunurum.

-Allah'a şükürler olsun ki Allah, Resulünü (s.a.v), göndereceği valisi ile Resulünün (s.a.v) hoşlanacağı bir hususta birleştirdi. ⁴⁵

Hz. Ömer halife olduktan sonra halkı toplayıp yaptığı şu konuşma halkın vazifeleri, kendisinin halka karşı vazifeleri, idareciliği, ne şekilde, algılayıp, halka anlattığına dair güzel bir örnektir.

-Ey insanlar, Kur'an'ı okuyunuz ve Ondakileri iyi öğreniniz, içindekilerle de amel ediniz. Ancak bu şekilde Kur'an eli olabilirsiniz. Allah'a isyan ettiği sürece hak sahibine hakkı verilmez. Dikkat edin, kişi doğruyu söyleyince rızkına mani olunmaz ve bir ceza ile cezalandırılmaz.

Yine dikkat ediniz. Allah'ın beni idareci tayin eylediği şeylerde doğruyu, kurtuluşu üç yolda buluyorum. Emaneti yerine getirmek, kuvvetliden hakkı almak, Allah'ın indirdiği ile de hükmetmek. Bir malın helalliğini, temizliğini de üç şeyde bulurum. Haklı yolda kazanmak, haklıya verilmek, kötülüklerini önlemek. Dikkat buyurun sizlerin mallarını harcamada tıpkı yetimin malını idare eden gibiyim. Zengin olursam elimi sürmem, fakir olursam haklı olarak bir ölçü dahilinde, bedevinin çölde hayvanı yemlediği gibi, yerim. Vergiler alırım. ⁴⁶

3.1.1.1.3. Kulak, göz, dil gibi hassalarının sağlam olması:

Halifenin, İslam dininin temsilcisi ve bir devlet başkanı olarak duyu organlarının tam ve sağlam olması tabi ki istenir, fakat bunlarda bazı problemlerinde olmasının Halifeliğe engel olup olmadığı konusunda ilgili olarak Maverdi eserinde bazı görüş ayrılıklarına yer vermiştir. Bunlar kısaca şu şekildedir;

Gözdeki noksanlık, görmeyenlerin hakimliği, şahitliği nasıl makbul ve muteber değilse, böyle bir şahsın halife olması veya bu vazifeye devam etmesi de geçerli değildir. Gözün gece görmemesi halife olmaya ve hilafetin devamına engel değildir. Çünkü bu nevi hastalık belirli bir zamana mahsus, tedavisi mümkün bir hastalıktır.

⁴⁵ Maverdi, a.g.e: 140

⁴⁶ Maverdi, a.g.e: 330

Görme zayıflığına gelince: şahısları görünce tanıyabiliyorsa halifelğe engel değil, şahısları anlıyor, fakat kim olduğunu bilemiyorsa, halife olmaya ve halifelğin devamına engel teşkil eder.

Burunda koku almaya, kokuları ayırt etmeye mani bir hastalıkla, tat alma duygusu bulunmaması durumunda; bunların her ikisi de insanın zevkine, lezzetine tesir eder. Görüş, fikir ve hareketlerine tesir etmez. Bu bakımdan halifelğe engel değildir.

Sağırılık ve dilsizlik ise; bu iki noksanlık halife olmaya kesinlikle engeldir. Çünkü halife olacak şahsın bütün sıfatlarında mükemmel olması gerekir. Fakat bu iki noksanlığın hilafet görevinden çıkarma konusunda ki tesirinde ihtilaf mevcuttur. Birinci gruba göre, işlerin tam olarak yürütmesine, sevk ve idareye tesir ettiğinden sağırılık ve dilsizlik hilafettin çıkarır. Diğer bir gruba göre de, bir takım işaretler dil ve kulak yerine geçeceğinden dilsizlik ve sağırılık halifeyi halifelikten çıkarmaz. Ancak tam noksanlık hilafetin devamına manidir. Bunlarsa tam bir noksanlık sayılmaz. Başka bir gruba göre ise, halife yazı yazmayı biliyorsa, dilsizlik ve sağırılık halifelik görevinin devamına mani değildir, yazı yazmayı bilmiyorsa manidir. Çünkü yazı ile maksadın ne olduğu açıkça ifade edilebilir. İşaretlerde ise şüphe vardır. Sağırılık ve dilsizlik konusunda birinci görüş en isabetli olanıdır. Kekemelik. Pepelik, ağır işitme, sesleri işitebiliyor, haber verebiliyorsa halifelik görevinden çıkarıcı noksanlıklar sayılmaz. Halife olmadan önce var olan pepelik ve ağır duymanın halife olmaya mani olduğunu söyleyenler olduğu gibi, mani olmadığını söyleyenler de mevcuttur. İkincilerin delil: Musa Peygamber'in lisanının pepe oluşudur. Peygamberliğe engel olmayan bu hal halife olmaya haydi haydi engel değildir.⁴⁷

3.1.1.1.4. Hareket etmeye engel sakatlıklardan uzak, sapaşğlam olmak:

Halife olacak kişinin halkla ilişkilerine etki edebilecek düzeyde sakatlıkların bulunması durumunda ne yapılması gerektiği, şahsın halife seçildikten sonra bu sakatlıkların ortaya çıkması durumunda ne yapılacağı gibi konularda, Maverdi eserinde farklı görüşlere yer vermiştir. Ayrıca halife seçilmeye engel olmayan sakatlıkların neler olduğu konusunda da farklı görüşler anlatılmıştır. Bu bahsi geçen konulardan bazılarına eserde şu şekilde değinilmiştir.

⁴⁷Maverdi, a.g.e: 57-58

Erkeklik uzvu ve husyelerinin kesilmesi, böyle bir noksanlık halife olmaya ve halifeliğin devamına engel değildir. Bunlar çocuk yapmaya tesir edicidir. Düşünmeye tecrübeye tesir etmez. Bu tür bir eksiklik kısırlık gibi muamele görür. Allah Teala Yahya b. Zekeriya'yı bu şekilde niteledi ve şu ayet-i kerime ile övdü.

“ Allah, İsa (a.s)'ı tasdik edici, bir efendi, nefesine hakim ve Salihlerden bir Peygamber olmak üzere sana Yahya'yı müjdeler.” (K.K. 3:39) buyurmuştur.⁴⁸

İki elin ve iki ayağın olmaması Halife olmaya engeldir, bu uzuvlardan birinin olmaması durumu da Halife olmaya engel bir hal olmakla beraber, bu durumun Halife seçildikten sonra ne olacağı ile ilgili farklı görüşler vardır. Birinci görüşe göre halife seçilmeye engel olan durum, halifeliğin devamına da manidir. Diğer bir görüş, hilafetin devamına mani olmak için tam bir noksanlık gerekir. Halbuki byu durum tam bir noksanlık sayılmaz şeklindedir.⁴⁹

Gözlerden birinin çıkması, burnun kesilmesi gibi noksanlıklar, bunların iş görmeye, yürümeye bir etkisi yoktur. Fakat kötü ve çirkin göstericidir. bu türlü noksanlıklar Halifeliğin kesinleşmesinden sonra olursa bir maniliği yoktur. Çünkü arızalardan herhangi birinin Hilafet görevine bir maniliği görülmemektedir. Halife olmadan böyle bir noksanlık mevcutsa iki görüş vardır. Bir görüşü göre Halife olmaya engel hali yoktur. Esaslı şartlardan sayılmaz. Diğer görüşe göre: Halife olmaya engeldir. Halifenin her bakımdan mükemmel olması gerekir. Milletin işlerini yürütmede bu türlü noksanlık, tenkidi, kötölemeyi gerektirir, Halifenin heybetli şahsiyetine gölge düşürür, emirlerine itaati zayıflatır. Topluluğun haklarına noksanlıklar, zararlar getirir.⁵⁰

3.1.1.1.5. Halkın sevk ve idaresini anlamaya yarayan fikir ve bilgiye sahip olmak:

Halkın ve dolayısıyla devletin önderi konumundaki Halifenin icraatları İslam devletinin geleceğini doğrudan ilgilendirdiği için devletin devamlığı ve halkın huzuru için Halifenin bilgili bir şahıs olması gereklidir.

⁴⁸ Maverdi, a.g.e: 58

⁴⁹ Maverdi, a.g.e: 59

⁵⁰ Maverdi, a.g.e: 59-60

Maverdi'nin eserinde şair şerefi ve çalışkan bir Halifeyi şu şekilde tarif eder. “ İşlerinizi yapacak olanlara verin, tayin edin, ne iyiliğiniz varsa Allah'adır. Refah ve saadetin bolluğu her yere yetişen ellerin, emirlerin sayesinde.

Hayat her türlü refahını müsaade etmese de dünyada bol bir nimet yoktur. Emir sahipleri zorlayacak olsa da onlara asla hüşü yapılamaz.

Zamanın hayır yönünden her şeyinin sağdılar, bir takım şeyler sayıp döktüler. O insanlar bir gün birin tabi oldular, bir günde birine tabi olundular.

Gidişatı öfkeli bir şekilde devam etse de, görüşü kuvvetli, fikirleri gayet isabetli olan kimse için büyülenmede bir zellilik de yoktur.”⁵¹

3.1.1.1.6. Halkı korumaya imkan veren güç, kuvvet ve cesarete sahip olmak:

İslam'ın temsilcisi ve devletin lideri olan Halifenin halkını dış tehlikelerden korumak ve İslam'ı yaymak için düşmanla harp etmek görevleri arasında olduğu için, bu hareket tarzını sergileyebilecek cesaret ve kuvvete sahip olması gerektiği de muhakkaktır.

Maverdi Halifenin göreceği önemli amme işleri kısmında bu konuya şu şekilde değinmiştir; Müslümanların, zimmilerin ve Müslümanlarla anlaşmalı olanların kanlarına, hayatlarına, mallarına kastetmek isteyen, dini ortadan kaldırmaya teşebbüs eden düşmana karşı harp hazırlığı yapmak, toplumun savunması için kaleler, engeller inşa ettirmek Halifenin görevlerindedir.⁵²

Bedir harbinde Resulullah (s.a.v) yüksek bir yere çıktı, Müslümanları harbe teşvik etti ve: “ Her insana acaba ne isabet etti diye sordular? Ve nefsim kudreti tahtında olan Allah'a yemin ederim ki bir adam bu gün düşmanla çarpışır, sabırla ve ecrini Allah'tan isteyerek göğüs göğse çarpışma esnasında er meydanından geri kaçmaksızın öldürülürse Allah onu cennetine koyar.” Mesleme oğlu Umeyr b. Hümmam, elinde ki hurmaları yerken, “ ne güzel, ne güzel buyurdunuz. Benimle cennet arasında şu topluluğun beni öldürebileceği kadar mesafe kaldı.” dedi.

⁵¹ Maverdi, a.g.e: 54

⁵² Maverdi, a.g.e: 53

Ellerindeki hurmaları hemen attı, kılıcını aldı, şehit oluncaya kadar düşmanla çarpıştı. Allah rahmet etsin savaş anında şu şiiri okuyordu:

“ Takva, ahrete ait ameller ve Allah’a karşı sabırdan başka azık olmaksızın harbe Allah için koşmak gerekir.

Takva, iyilik, doğruluk azıklarından başka her türlü azık fanidir.”⁵³

3.1.1.1.7. Soy bakımından Kureyş soyundan olmak:

Eserde belirtildiğine göre bu konu üzerinde ihtilaflar olsa d geçmişte ki Müslümanlar fikir birliğine varmışlardır. Her ne kadar bazı hukukçularca bu şart tenkit edilmişse de insanların hepsi sonunda kabul etmişlerdir. Hz. Ebu Bekir, Ensar’ın, devlet başkanı Halife olarak Sa’d b. Ubade’ye biat etmesi üzerine Sakife günü ensara Peygamberi’in (s.a.v) “ Devlet başkanı Kureyştendir.” Hadis-i şerifini delil getirdi. Ensarda ihtilafı bırakarak “bu Bekir’in rivayetini tasdik ve teslim için bizden bir emir, sizden bir emir.” Fikrinden vazgeçtiler. Hz. Ebu Bekir’in,

“Bizler amirleriz, sizlerse vezirlersiniz.” Sözüden memnun kaldılar. Peygamber’de (s.a.v): “Kureyşi öne alınız, ona başkalarını tercih edip, öne geçirmeyiniz” buyurmuştur.

Bütün Müslümanlarca kabul edilen bu delile karşı duranın bir şüphesi ve muhaliflerin de bir sözü ve beyanı mevcut değildir.⁵⁴

3.1.1.2. Halifenin Halka Karşı Sorumlulukları:

3.1.1.2.1. Fetihler Yapmak İslamiyet’i Yaymak:

Halifenin en önemli görevlerinden olan İslamiyet’i yaymak, kimi zaman davet yoluyla yerine getirilmiş kimi zamanda harp ederek, fetihler yaparak sağlanmıştır. Çünkü Peygamber’de (s.a.v) Allah’ın dinini yaymak için kimi zaman davet yolunu kullanmış, kimi zaman da davet edildikleri halde küfre devam edenlerle harp etmek durumunda kalmıştır. Halefleri de bu yolda bir çok fetihler yapmışlardır.

Maverdi eserinde insanları ve toprakları İslamlaştırmak gayesiyle Halifenin ve dolayısıyla İslam ordusunu komuta edenin hareket tarzını şu şekilde açıklamıştır.

⁵³ Maverdi, a.g.e: 98

⁵⁴ Maverdi, a.g.e: 32

Harp ülkesinde bulunan müşrikler iki sınıftır. Birinci sınıf: kendilerine İslam dinine girmeleri konusunda davet yapıldığı halde, yapılan davete sırt çevirenlerdir. Ordu komutanı iki husustan birini haklarında tatbika serbesttir. Ya gece gündüz sıkıntı vermek ölümle ve yakmakla tehdit etmek, veya harple ölümle korkutmak. Müslümanlar için bu tedbirlerde hangisi uygun düşüyorsa müşrikler için bunlardan birisi uygulanır. İkinci sınıf müşrikler: kendilerine, Müslümanlığa davet hususu ulaşmayanlardır. Bu sınıf müşrikler bugün az sayıda kalmışlardır. Çünkü Allah Peygamberinin (s.a.v) davetini her tarafa yaymasını sağlamıştır. Onlara dine davetin ulaştığı bilinmediğinden birdenbire öldürülmelerine yakılmalarına girişmek yasaktır. Onlara önce dine davet işlemi yapılır. Peygamberin (s.a.v) peygamberlik mucizeleri anlatılır, dini kabul etmeleri hususunda deliller getirilir. Bütün bunlara rağmen küfürde devam derlerse o zaman harp edilir, öldürülür. Allah Teala ayet-i kerimesinde;

“İnsanları Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et; onlarla mücadeleni en güzel yol hanisi ise onunla yap.” (K.K. 16:125) buyurmuştur ki maksat Allah’ın yoluna, dinine hikmetle davette bulun demektir.⁵⁵

Şayet bu ikinci sınıf müşrikler, dine davet işi yapılmadan, deliller getirilmeden, gerekli korkutma yapılmadan, birdenbire öldürülürlerse, Şafî mezhebine göre: bir Müslüman’ın diyeti gibi diyet verilir. Bir baka görüşe göre de, dinleri ayrı olması sebebiyle kafirin diyeti gibi diyet verilir. Ebu Hanife’ye göre ise öldürülmelerinden ötürü diyet vermek gerekmez.⁵⁶

İslam’ın ilk yıllarında Müslüman halk yeni fetihler yaparken hep sayıca kendilerinden çok üstün insan topluluklarıyla harp etmek durumunda kalmışlardır. Konu ile ilgili olarak Maverdi eserinde Allah Teala’nın şu ayet-i kerimelerine yer vermiştir.

“Ey Peygamber, mü’minleri harbe teşvik et. Eğer içinizden sabr ü sebata malik 20 kişi bulunursa 200’e galebe ederler. Eğer sizden 100kişi olursa kafirlerden 1000 kişiyi yener. Çünkü onlar anlamazlar guruhudur.” (K.K. 8:65) buyrulmuştur.

⁵⁵ Maverdi, a.g.e: 92

⁵⁶ Maverdi, a.g.e: 93

İslamiyet kuvvet bulunca bu hükmü Allah Teala hafifletti, her Müslüman'ın iki düşmanla savaşmalarını emretti, ve,

“Şimdi Allah sizden yükü hafifletti. Bildi ki sizde muhakkak bir zaaf vardır. O halde içinizden sabırlı 100 kişi olursa 200'ü yenerler, eğer sizden 1000 kişi varsa 2000'e galebe çalarlar, Allah'ın izniyle. Allah sabr ü sebat edenlerle beraberdir.” (K.K. 8:66) buyurdu.⁵⁷

Eserde, konu ile ilgili olarak Peygamber'in (s.a.v) şu hadis-i şerifi zikredilmiştir. “İnsanlarla, La İlahe İllallah deyinceye kadar harp etmem emredildi. Eğer bu sözleri söylerlerse bizim tarafımızdan canları, malları emniyettedir. Demezlerse savaşı hak etmişlerdir.”⁵⁸

3.1.1.2.2. İnsan haklarını korumak:

Birçok batı medeniyetinin bile daha birkaç yüz yıl önce insanların hakları üzerinde durdukları bir dünyada İslamiyet daha ilk ortaya çıktığı yıllarda insan haklarının öneminin ortaya koymuştur. Peygamber (s.a.v) kız çocuklarının diri diri gömüldüğü cahiliye döneminde İslamiyet'te böyle bir şeyin olmadığını insanla tebliğ etmiş ve her insanın doğuştan bazı haklara sahip olduğunu belirtmiştir.

Maverdi eserinde Peygamber'in (s.a.v) harp esnasında bile insan haklarına ne derece önem verdiğini şu şekilde açıklamıştır.

Peygamber'in (s.a.v) yasak etmesi sebebiyle kadınların, çocukların harp anında veya harbin dışında öldürülmeleri doğru değildir. Bu hüküm onların harp etmeleri şartına bağlıdır. Hizmetçilerin, idarecilerin, hükümdarların öldürülmesini de Peygamber (s.a.v) yasaklamıştır. Kadınları ve çocukları öldürenler alınlarından vurulmak üzere ölüm cezasına çarptırılırlar. Düşman tarafı, kadın ve çocukları kendilerine siper ediniyorsa, yine de kadın ve çocukların öldürülmemesine çalışılır. Şayet düşmanı öldürebilmek, önlerinde bulunan kadın ve çocukları öldürmekle mümkünse o zaman öldürülmelerinde bir mahzur yoktur. Düşmanlar Müslüman esirleri kendilerine siper ediniyorlarsa, Müslüman esirler öldürülmeden düşman öldürülemezse, Müslüman esirler öldürülmezler. Kuşatma suretiyle Müslümanlara

⁵⁷ Maverdi, a.g.e: 104-105

⁵⁸ Maverdi, a.g.e: 113

ulaşmak, esaretten kurtulmak veya kurtarmak nasıl mümkünse o çareye başvurulur. Azami derece de, düşmanın, ellerinde ki Müslüman esirleri öldürmelerinden, kaçınılır. Bir Müslüman esir bir Müslüman'ı bilerek öldürürse katiline diyet ve kefaret gerekir. Müslüman olduğunu bilmiyorsa yalnız kefaret gerekir.⁵⁹

Eserde anlatılan şu olay ve Peygamber'in (s.a.v) hadis-i şerifi insan haklarına İslam'ın bakışı açısından önemlidir.

Düşman sulh anlaşmasını bozarsa elde bulunan rehineleri öldürmek doğru olmaz. Rumlar Hz. Muaviye zamanında anlaşmayı bozdular, fakat Müslümanlar Rumlara ait ellerinde ki rehineleri öldürmediler. "Onların sulhu bozmasına rağmen bizler sulha uyuyoruz." Dediler. Peygamber (s.a.v) de:

"Sana bir şey emanet edene, bıraktığı emaneti geri ver. Kötülük edene kötülük etme." Buyurmuştur. Her ne kadar rehineleri öldürmek doğru değilse de savaşa girilmedikçe serbest bırakılmazlar. Savaşa başlanmışsa rehinelere serbest bırakılır. Erkeklere emniyette oldukları bildirilir. Kadın ve çocuklar ise kendi kabilelerine iletilir. Çünkü onlardan ayrılmaz birer parçadırlar.⁶⁰

3.1.1.2.3. Halk savunması için harp hazırlığı yapmak ve harp etmek:

İslam topraklarında yaşayan Müslüman halk kimi zaman başka unsurların hedefi haline gelmişlerdir. Karşılıklı çıkar çatışmaları ve İslamiyet'in yayılması bazı çevreleri rahatsız edip ilişkileri harp noktasına getirmiştir. Bu durum İslamiyet'in ilk dönemlerinde de yayılmanın yeni başladığı dönemlerde de sık karşılaşılan bir durum olmakla beraber Halife sürekli halkını bu tür tehlikelere karşı korumak ve gerektiğinde kuvvet kullanabilmek için harp hazırlıklarını yapmak durumundadır.

Eserde Halifenin yapacağı amme işleri kısmında, konu ile ilgili olarak; Müslümanların, zimmîlerin ve Müslümanlarla anlaşmalı olanların kanlarına, hayatlarına, mallarına kastetmek isteyen, dini ortadan kaldırmaya teşebbüs eden düşmana karşı harp hazırlığı yapmak, toplumun savunması için kaleler, engeller inşa ettirmek. Denilmiştir.⁶¹

⁵⁹ Maverdi, a.g.e: 99

⁶⁰ Maverdi, a.g.e: 119

⁶¹ Maverdi, a.g.e: 53

Maverdi de eserinde Allah Teala'nın " Ey mü'minler sizler gerek hafif gerek ağırlıklı olarak el birlik savaşa çıkın. Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihad edin..."(K.K. 9:41) Ayet-i kerimesine yer vererek Müslüman halkın, kendisine karşı bir tehlike olduğunda veya harp edilmesi gerektiğinde nasıl davranması gerektiğini göstermesi açısından önemlidir.

Peygamber'de (s.a.v) harbin önemini ve harbe katılmanın insanları düşürdüğü durumu şu hadisi şerifinde net bir şekilde açıklamıştır.

"Benimle birlikte harp etmeyen bir kimse, inşaat yapıp da tamamlayan, evlenip de henüz zifafa girmeyen, mahsul ekipte neticesini alamayan bir adama benzer."

Eserde Allah yolunda harp etmekle alakalı şu Ayet-i Kerimeye de yer verilmiştir.

"Ey iman edenler, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dostlar edinmeyin, sevgi göstermeyin. Çünkü onlar size gelen hakka (Kur'an'a) küfretmişlerdir."(K.K 60:1)⁶²

3.1.1.2.4. Dini korumak muhafaza etmek:

Peygamber'in (s.a.v) Allah'ın dinin korumak ve yaymak görevi en önemli görevlerinden olduğu için peygamber'in (s.a.v) haleflerinin de bu doğrultuda hareket etmesi gerektiği muhakkaktır.

Maverdi eserinde, asiler inançlarını doğru yolda olanlarla mücadele uğruna açıklarlarsa, halife inançlarının kötülüğünü, uydurdukları mezhebin batıllığını açıklayıp topluluğun inandığı hak yola, doğru inanca girmelerini ister. Cezai bir hüküm ve öldürmeye götürücü olmaksızın fesat çıkarmaya sebep olmaları neticesi ta'zir cezası verilir. Demiştir. Resulullah (s.a.v)'den şu hadis-i şerif rivayet edilmiştir:

"Bir Müslüman'ın kanı şu üç sebepten birisiyle akıtılır. İmandan sonra küfre dönme, evlendikten sonra zina yapma, haksız yere adam öldürme."⁶³

⁶²Maverdi, a.g.e: 109

⁶³ Maverdi, a.g.e: 128

Maverdi'nin eserinde anlattığı şu olay dini en yakınlarımıza karşı korumanın önemini, Peygamber'in (s.a.v) insan sevgisini ve derin anlayışını göstermesi bakımından önemlidir.

Peygamber (s.a.v) Mekkeliler üzerine harbe hazırlanırken Hatib durumu bir mektup yazarak Mekkelilere bildirmek teşebbüsünde bulundu. Mekkelilere yazdığı mektubu Abdul-Muttalib oğullarının kölesi Sara ile yolladı. Allah, durumu Resulun'e (s.a.v) bildirdi. Derhal Ali ve Zübeyr'i Sara'nın peşine gönderdi. Mektubu başında, saçlarının arasından çıkardılar. Yaptığın işin sorumluluğunu biliyor musun?

Hatib: - Ey Allah'ın Resülü, ben Allah'a, ahiret gününe, Resulüne inanırım. Küfürde etmedim, dinde değiştirmedim. Fakat burada benim kimsem yok, aile fertlerimin hepsi Mekke'de. Durum kurtulmaları için onlara bildirdim. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v) onu affetti.⁶⁴

Eserde zikredilen şu ayet-i kerimede halifenin ve Müslüman halkın dini korumasının önemini göstermektedir.

“Ey iman edenler, sabredin, sabır yarışı edin, onlara galebe çalın. Sınırlarda nöbet bekleyin, yurdunuzu çiğnetmeyin, umulur ki bu sayede felah bulursunuz.” (K.K. 3:200) buyurmuştur.⁶⁵

3.1.1.2.5. İslamiyet'in bütün dinlere üstün olduğunu ispat etmek:

İslam dininin, en son ve hak din olduğu Peygamber (s.a.v) tarafından insanlara tebliğ edilmeye başlanmış fakat inanmayanlara Peygamber (s.a.v) kimi zaman Peygamberlik mucizeleri kimi zaman da zor kullanarak karşılık vermek durumunda kalmıştır.

Eserde Halifenin yapacağı önemli amme işleri kısmında konu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir. İslamiyet'in bütün dinlere üstün olduğu konusunda gerekli ispatı yapmak Allah'ın ve toplumun hakkının ayakta tutulması için davete rağmen Müslüman olmayan kimselere karşı İslamiyet'e girinceye veya zimmiliği kabul edinceye kadar harp etmek.⁶⁶

⁶⁴ Maverdi, a.g.e: 109-110

⁶⁵ Maverdi, a.g.e: 112

⁶⁶ Maverdi, a.g.e: 53

Yine eserde Őu ayet-i kerimeye yer verilmiştir. “ O, Resulünün hidayetle, hak din ile (sırf) o dini her dine üstün kılmak için gönderendir. İsterse müşrikler hoş görmesin.” (K.K. 9:33)⁶⁷

3.1.1.2.6. Halk arasında eşit ve adil davranmak:

Bu özellik beklide Halifenin halka karşı sorumluluklarının temelini oluşturmaktadır. Çünkü her konuda adil olan devlet yöneticisi tam anlamıyla halkına huzur ve mutluluğu getirebilir.

Maverdi eserinde Halifenin adil olması gerektiği ile ilgili olarak, Halifenin yapacağı önemli amme işleri kısmında Őu görüşlere yer vermiştir.

- Topluluğu himaye, koruma, mal, can ve her türlü yol emniyetini sağlamak suretiyle insanların yer yüzünde geçimlerini, kazançlar sağlamalarını temin edir. Yasak olan sahalardan ve başkasına ait haklara zarar vermekten uzaklaştırır.

-Korku duyurmadan zulüm ve baskı meydana getirmeden dince ve ictihatca üzerlerine farz olan kimselerden zekat ve diğer vergileri. Ganimetleri toplamak.

- İsraf ve cimrilik yapmaksızın, hazineden layık olanlara tam vaktinde yardımlarda , ihsanlarda bulunmak.

- Vergilerin toplaması, halka nasihatın sağlanması için emniyet memurları, nasihatçiler tayin etmek, görevlendirmektir.⁶⁸

Eserde Őu ayet-i kerimeye yer verilerek adaletin devlet yönetiminde ne derece önemli olduğu vurgulanmıŐtır.

“ Ey Davut! Biz seni yeryüzünde bir halife yaptık. O halde insanlar arasında hak ve adaletle hükmet. Hükümünde heva ve hevesine uyma ki bu seni Allah yolundan saptırır. Çünkü Allah yolundan sapanlar yok mu, hesap gününü unuttukları için onlara pek çetin bpir azap vardır.” (K.K. 38:26)⁶⁹

Maverdi'nin eserinde yer verdiği Őu iki olay adaletin İslam devletinde ki önemini göstermektedir.

⁶⁷ Maverdi, a.g.e: 106

⁶⁸ Maverdi, a.g.e: 53

⁶⁹ Maverdi, a.g.e: 147

Resulullah (s.a.v) Hz. Ali'yi Yemen'e hakim tayin ederken imtihan etmemiştir. Zira Ali'nin durumunu biliyordu. Fakat hükmederken nasıl harekette bulunacağını tembih etmiştir. Şöyle ki:

“İki hasım huzuruna geldiğinde ikisini de dinlemedikçe hükmetme.” Hz. Ali dedi ki;

“Bu tavsiyeden sonra hüküm vermede güçlük çekmedim.”⁷⁰

Ömer b. Abdulaziz ilk Halife olduğunda topluluğa şöyle konuşmuştur: “Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Çünkü O, kendinden korkmayana yüz vermez, müsaade etmez, öylelerinin işlerini kabullenemez. Şüphesiz idarecilerin bir kısmı, insanları doğruluktan uzaklaştırdılar. Kötülükleri yaydılar, kötülerle işbirliği ettiler. Allah'a şu hususta ant içerim ki: iyi bir adet terk edilmişsi onu diriltmeye, kötü bir adet de yaygınlaşmışsa onu da önlemeye çalışırım. İsterse bu işler için bir saniyelik ömrüm olsun. Ahiretinizi düzeltin, imar edin ki dünyanız da düzelsin. Hükümdarlarla insanlar arasında ölümden başka bir şey yoktur. Hepsisi de fanidirler.” Ölüme o da dalıp gidecektir.⁷¹

3.1.1.2.7. Halk işleri ve durumları ile bizzat meşgul olmak:

Halkın her sorunuyla ilgilenip, çözüm yolları bulmayı kendisine görev bilen İslam Halifeleri, İslamiyet'in ilk yıllarında Müslüman nüfusun az olması sebebiyle de istediklerinde halkla bire bir ilgilenmelerini sağlamıştır.

Maverdi'nin eserinde yer verdiği Peygamber'in (s.a.v) bizzat şahit olup anlattığı şu olay konuya Peygamber'in (s.a.v) yaklaşımını ve haleflerinin nasıl davranması gerektiğini göstermesi açısından önemlidir.

Ebu Süfyan ve Abbas b. Abdi'l-Muttalib teker teker harekete geçip Abdullah b. Cüd'an'ın evinde Kureyşlileri topladılar. Kötülük görenlerin, hakları ihlal edilenlerin, elinden zorla malları alınanların haklarının verilmesi, kötülüklerin önlenmesi hususunda sözleştiler. Resulullah'da (s.a.v) Peygamber olmadan önce 25 yaşlarında iken Abdullah b. Cüd'an'ın evinde Kureyşlilerin ileri gelenlerinin sözleşmesinde (Hılfu'l-Füdul) hazır bulundu.

⁷⁰ Maverdi, a.g.e: 141

⁷¹ Maverdi, a.g.e: 162

Peygamber (s.a.v) olayı şöyle anlatır:

“Abdullah b. Cüd’an’ın evinde Kureyş’in ileri gelenlerinin yeminin gördüm, onlara yetiştim. Ben öyle bir toplantıya davet edilseydim yine giderdim. Hayatımda benim için ondan daha iyi bir şey yoktur.” Zübeyr b. Bekar, vakanın sonunda İslam’ın bu işe çok önem verdiğini belirtir. Kureyşliler’in bazıları da Hılfu’l-Füdul hakkında şu şiiri söyler:

“İbn Cüd’an’ın evinde, Teym, Mürre oğulları, Haşimiler, Zühre oğulları toplandılar. Bir güvercinin hurma dalında yavaşça, ustalıkla ötüşüne kadar her hususta adil davranacaklarına söz verdiler, ant içtiler.”

Bu olay her ne kadar Cahiliyet devrinde olmuşsa da, olay Resulullah’ın (s.a.v) huzurunda geçmiş ve Peygamberlik geldikten sonra da olayı taktir etmiştir. Böyle bir uygulama şer’i bir hüküm, Peygamber’in (s.a.v) fiili sünneti olmuştur.⁷²

3.1.1.2.8. Zekat, vergi ve ganimetleri toplamak:

İslam ülkesinde yaşayanlar bir takım yükümlülükleri yerine getirmek durumundaydılar. Bunlardan zekat dini gereği, vergi ve ganimetlerin toplanıp halka dağıtılması ise birlikte yaşamının gereği idi. Yani sosyal hayatın devam edebilmesi için kimi zaman insanlar mal varlıkları üzerinden Allah’ın emrettiği oranda zekat vermişler, kimi zaman da dönemin halifesinin belirlediği oranda vergi verip savaş ganimetlerini paylaşmışlardır. Bunların hepsinin toplanmasında ve dağıtılmasında birinci derecede sorumluluk, halkın huzur ve mutluluğunun teminatı olan Halifeye aitti.

Maverdi zekat, vergi ve ganimet konusunda halifenin sorumlulukları ile ilgili olarak eserinde şu görüşlere yer vermiştir.

Devlete, zekatı inkar suretiyle zekat vermekten kaçınanlar, zekatın asıl hükmünü inkar etmiş sayılırlar. Haklarında dinden çıkanlar hakkında ki hüküm uygulanır. Zekatı ödemedin kaçınırlarsa, farz olduğunu kabul etmelerine rağmen, taşkınlık çıkarmış sayılacaklarından, zekat vermeleri uğruna kendileri ile savaşırlar. Ebu Hanifiye göre savaşılmaz. Hz. Ebu Bekir, Müslümanlıklarını muhafaza ve zekatı

⁷² Maverdi, a.g.e: 160-161

inkar etmelerine rağmen, zekat vermeyenlere savaş açılmıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer Hz. Ebu Bekir'e :

- Ne sebeple onlara savaş açıyorsun? Zira Rusulullah (s.a.v) “ İnsanlar Allah'tan başka İlah yoktur deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Eğer onlar bu sözleri söyleser, benim yönümden kanları, canları. Çocukları masun ve emindirler. Çünkü o sözlerin hakkı bunu gerektirir.” Bu sözler üzerine Hz. Ebu Bekir'de:

- Zekat vermek de Kelime-i Tevhidin bir hakkı bir icabıdır. Şayet senin dediğin gibi olsa namazı terk etmeyi, orucu bırakmayı, haccı yerine getirmemeyi isterlerse ne yapabilirsin? Bu taktirde yapayalnız, sözden ibaret bir Müslümanlık kalır. Yemin ederim ki Peygamber'e (s.a.v) verdikleri şeyi benden esirgerler, güçlükler çıkarırlarsa onlarla sonuna kadar zekat için savaşırım. Bu sözler üzerine Hz. Ömer:

- Allah Hz. Ebu Bekir'in kalbini açık ettiği hususta benim de kalbimi aydınlatmıştır.

Onların bu hareketleri zekattan kaçınmaları İslamiyet'ten kaçınma kabul edilmiştir.⁷³

İslam topluluğundan fikir yönünden ayrılan bir grup, Halifeye itaatten kaçınır, devlete olan görevlerini yerine getirmez, vergi toplamada, hükümleri tatbikte, tamamen ayrılık gösterirlerse, kendi başlarına bir reis getirmezler, getirdikleri halde uymazlarsa, bir önder seçtikleri halde vergilerini ve diğer görevlerini yapmazlarsa, kendileriyle savaşılır.(s128)

Düşmandan elde edilen her ganimet malında bütün savaşçıların hakkı vardır. Allah Teala da: “ Bir Peygamber için emanete, ganimet malına hainlik etmek olur şey değildir. Kim böyle eder ganimetten bir şey gizlerse, kıyamet günü hainlik ettiği o şeyin günahını yüklenerek gelir.”⁷⁴

Maverdi'nin eserinde yer verdiği şu iki olay önemlidir:

“İnsanlar Huneyn muharebesinde Peygamber'e (s.a.v) uydular. Resulullah'ı (s.a.v) bir ağacın yanına getirdiler ve bize harp ganimetlerimizi taksim ete dediler. Resulullah (s.a.v) elbiselerini üzerlerinden çıkararak yere serdiler. Ve “Ey insanlar,

⁷³ Maverdi, a.g.e: 126-127

⁷⁴ Maverdi, a.g.e: 108-109

bilesiniz ki şu elbisem ganimettir, hemen size vermek isterim. Ve yine bilesiniz ki Tihame mevkiî ağaçları kadar harp ganimeti olsa hemen size taksim ederim. Sizde beni cimri, korkak, yalancı bulamazsınız” dedi. Sonra devesinin sırtında ki yükü indirdi. “ Ey insanlar, Allah’a yemin ederim ki benim şahsıma ait bir mal yok. Ancak şu deve yükünün beşte biri vardır. Esasen beşte bir ganimetin dışındakiler size verilir. Harp ganimetinden yanınızda iğneden ipliğe ne varsa getiriniz. Zira ganimet malını ehlinden gizlemek, gizleyene kıyamet malını ehlinden gizlemek. Gizleyene kıyamette meşakkat verir, ayıp ve fenadır.” Buyurdu.⁷⁵

Ensardan birisi bir yığın koyun yünü ile Peygamber’e (s.a.v) geldi ve “ Ey Allah’ın Resulü, soğuk havalarda kendimi ve devemi korumak için, keçe yapmak üzere bu yün torbalarını aldım.”

Resulullah (s.a.v) buyurdular ki: ”Şayet bana düşecek hisse o yünde ise sana bağışlarım. Ancak hissene kadarsa o zaman bana hiç lazım olmaz.” O kişi eliyle çıkarıp Peygamber’e (s.a.v) yünleri verdi.⁷⁶

3.1.1.2.9. Suçlulara cezalar tatbik etmek:

Hak arasında huzurun sağlanabilmesi açısından, suç işleyenlerin cezalandırılması gerektiği muhakkaktır. Bu cezalar bazı konularda direk Allah Teala’nın ayetlerinin ışığında Halifelerin uyguladığı cezalar bazı konularda ise devlet yöneticisi olan Halifenin kendisinin içtihatlarla öngördüğü cezalardır.

Maverdi eserinde konu ile ilgili olarak Allah Teala’nın şu ayet-i kerimesine yer vermiştir.

“Allah’a ve Resulüne harp açanların, yeryüzünde yol kesmek suretiyle fesatçılığa koşanların cezası, ancak öldürülmeleri ya asılmaları, yahut sağ elleri ile sol ayaklarının çaprazvari kesilmeleri yahut da buldukları yerden sürülmeleridir.” (K.K. 5:33) buyrulmuştur.⁷⁷

Eserinde çeşitli hukukçuların görüşlerine yer veren Maverdi yol kesenlere verilecek ceza ve hareket tarzını şu şekilde özetlemiştir:

⁷⁵ Maverdi, a.g.e: 111-112

⁷⁶ Maverdi, a.g.e: 112

⁷⁷ Maverdi, a.g.e: 132

Ya zorlamadan, baskısız, suçları hakkında ikrarları veya inkar edenlerden inandırıcı deliller getirmeleri istenir. Bu iki yoldan biri ile suçları sabit olanların suçunun durumuna bakılır. Adam öldürmüş, mal almışsa önce öldürülür, sonra asılır. Asla affedilmez. Üç gün o şekilde asılı kalır. Onu affetmek isteyenin bu isteği boştur. Affedilecek olursa o şahsın ödeyeceği diyeti affeden öder. Adam öldürmüş fakat mal almamışsa öldürülür, asılmaz, yıkanır, namazı kılınır. Malik'e göre öldürmesini hükmedenden başkası cenaze namazını kılar. Mal alır, adam öldürmezse, çaldığı için sağ eli, bu işi alenen yaptığından sol ayağı çaprazvari kesilir. Mal almamış, adam öldürmemiş, fakat yaralamışsa, yaraladığı uzuv kendinde de varsa kısas yapılır.⁷⁸

Maverdi'ye göre İslamiyet'in ilk yıllarında Müslümanlar arasında niza ve gürültü çıkmamış, kötülükler yayılmamış, hakkaniyet kurallarından ayrılmamıştır. Bundan dolayı Peygamber (s.a.v) ve Dört Halife devrinde, Hz. Ali dönemine gelinceye kadar adalet işlerine genlikle adalet işlerini kendileri yürütmüşlerdir.

Maverdi eserinde bu konudan şu şekilde bahsetmiştir. Devlet başkanlığı seçimi gecikince, insanlar arasında kötüler çoğalınca, hükümlerin tatbikinde ihmalkar davranılınca Hz. Ali fevkalade mahkeme işlerine bakmaya, bu işleri yürütmeye memur tayin etmiştir. Bir gün minberde; İncitici söz söylemeye, dövmeye teşebbüse, elbise yırtmaya 9 dirhem para cezası ile kara vermiştir⁷⁹

3.1.2. Vezir – Halk İlişkisi:

Vezirlik makamı halifeye yardımcı, sorumlulukları paylaşıcı bir makam olması hasebiyle önemli bir makamdır. İslam Devletinde vezirlik bu sorumlulukların paylaşılma derecesi ve yetki bakımından, tam yetkili vezirlik ve yürütme vezirliği olmak üzere iki kısımdır.

Maverdi, vezirde aranılan vasıfları, vezirin yetkileri ve tam yetkili vezir ile yürütme veziri arasında ki farkları şu şekilde açıklamıştır.

Tam yetkili vezirde aranılan şartlar: Neseb şartının dışında, bir halifede aranılan şartların aynısıdır. Tam yetkili vezirin görüşlerinin kesin, muteber ve makul olması için bir müçtehid hukukçuda bulunması gerekli sıfatlar kendinde

⁷⁸ Maverdi, a.g.e: 135

⁷⁹ Maverdi, a.g.e: 158

bulunmalıdır. Hilafetteki şartlara ek olarak harp ve haraç vergisi gibi işlere görevlendirildiğinde, bu işlere yeterli bilgi sahibi biri olmalıdır. Harp ve vergiler konusunda bilgisi bulunmalıdır. Bunları bazen bizzat yerine getirecek, bazen kendisine naib de tayin edebilecektir. İşe layık olan ancak kendi gibi birini naib tayin eder. Bilgisiz bir kimsenin böyle bir işe girişmesi ne kadar uygun düşmezse, bilgisiz bir vezirin durum da aynıdır. Vezire naib olacaktaki şartlar vezirlik için aranılacak şartların aynısıdır. Devlet işleri ancak böyle ağır ve önemli şartları taşıyan insanlarla yürütülebilir.

Halife Memun vezir tayininde aradığı vasıfları şu şekilde yazar: “ Ben işlerimin idaresi, yürütülmesi için her türlü üstün sıfatları, şartları şahsında toplamış bir adam seçtim. O yaratılışında, huylarında iffetli , tuttuğu yolda doğruluk sahibidir. Edeplerini güzel, tecrübelerini kuvvetli buldum. Sırlarıma emin, güvenilir bir şahıstır. En mühim işleri yerine getiricidir. Yumuşaklıkla susar, ilimle konuşur, anlamlı bir bakış ona maksadı anlatmaya yeter. Onda komutanların kuvveti, hikmet sahibi filozofların isabeti, alimlerin alçak gönüllüğü, hukukçuların anlayışı mevcuttur. İyilik edildiğinde teşekkür eder. Kötülöklere maruz kaldığında sabreder. Yarınından kalma uğruna bu günün nasibini satmaz. Güzel açıklaması, tatlı lisanı ile insanların kalbini çalar.”⁸⁰

Tam yetkili vezir şu üç husus hariç, halifenin yapabildiği her işe tam yetkili vezir de yapar.

1-Veliahd tayin etmek. Tam yetkili vezirin böyle bir yetkisi yoktur.

2-Halife, kendisinin hilafetten azledilmesini isteyebilir. Tam yetkili vezirin halktan böyle bir azil, af isteme yetkisi yoktur.

3-Halife vezirin tayin ettiğini azledebilir, fakat vezir halifenin tayin ettiği memuru azledemez.⁸¹

Yürütme vezirliği ise yaptığı işler bakımından halifenin fikir ve iradesi ile sınırlıdır. Sınırlı yetkilere haiz yürütme veziri şu vasıflara haiz olmalıdır.

⁸⁰Maverdi, a.g.e: 64

⁸¹Maverdi, a.g.e: 69

1-Emanet: Kendisine yapmak üzere tevdi edilen işlere ve diğer hususlara kötülük yapmamak, doğru olarak bilinen şeylere başka bir şey karıştırmamak.

2- Doğru Sözlülük: Böylece yaptığı ve yerine getirdiği devlet işlerinde vermiş olduğu haberlere güvenilir. Söylemiş olduğu şeylere şüphe edilmez, yasak ettiği hususlarda da yine sözlerine itimat edilir.

3- Tamahkar Olmamak: Böyle olmalı ki idare ettiği işlerde rüşvet almamalı, aldanmamalı, kendisini küçük düşürmemelidir.

4- Kendisi İle İnsanlar Arasında Kin Olmamalıdır: Çünkü düşmanlık insanı merhametten uzaklaştırır, kin, intikam sahibi yapar insafi elden bıraktırır.

5- Erkek Olmalıdır: öyle ki, halifeye karşı görevini yerine getirirken ondan aldığı emirleri ifa ederken isabet etsin, yanılmasın. Vazifesi, halifenin lehinde veya aleyhinde dürüst bir şahit ve müşahit olmasını gerektirmektedir.

6- Zeki ve Anlayış Sahibi Olmak: Emirleri değiştirip saklamamalı, şüpheyeye tereddüde düşmemeli, işleri birbirine karıştırmamalı. İşlerde şüpheyeye düşmek, birbirine karıştırmak, benzetmek devlet işlerini çıkmaza sokar, güçlükler ortaya çıkarır.

7- Heva Ehli Olmamalı: Çünkü nefse uyma, arzuların esiri olma doğrudan eğriye götürür, hak olanla batılı karıştırır, akıllara bir hile, doğruyu düşünmekten vazgeçiricidir. Bu nedenle Peygamber (s.a.v) de hadis-i şerifte “Senin bir şeyi sevmen, seni kör ve sağır yapar” buyurmuşlardır.⁸²

Tam yetkili vezirlik ile işleri yürütme vezirliği arasındaki yetki farkı dört bakımdandır.

1-Tam yetkili vezir bizzat hüküm verebilir, Fevkalade yetkili (Mezalim) mahkemelerine yargı işlerine bizzat bakar. Yürütme vezirinin böyle bir yetkisi yoktur.

2-Tam yetkili vezir devlet işlerine idareciler tayin, yürütme vezirinin bu yetkisi yoktur.

⁸² Maverdi, a.g.e: 71-72

3-Tam yetkili vezir yalnız başına orduyu sevk ve idare eder, harbe hazırlanır, yürütme (tenfiz) vezirinin böyle işleri yapmaya yetkisi yoktur.

4-Tam yetkili vezir hazine mallarından harcamalarda bulunur. Hazine namına mallar, gelirler toplar, alır. Yürütme vezirinin bu nevi yetkisi de yoktur.

Şu sayılan esaslar dışında bir yetki ile zimmilerin vezir tayininde bir engel yoktur. Ancak uzun müddet yine de yürütme, İcrai vezirlikte bulunmamalıdır.

Yetkiler bakımından bu dört farklılık karşısında iki nevi vezirlik için aranılan şartlarda da 4 yerde ayrılık göze çarpar.

Şöyle ki:

1-Tam yetkili vezirlikte Hürriyet şartı aranır. Tenfiz, yürütme, vezirliğinde böyle bir şart yoktur. Köle de olabilir.

2-Tam yetkili vezirlikte Müslüman olmak şarttır. Yürütme vezirliğinde Müslüman olmayan da yürütme veziri olabilir.

3-Şer'i kanuni hükümler bilme, tam yetkili vezirlikte şarttır. Yürütme vezirliğinde böyle bir şart aranmaz.

4-Tam yetkili vezirin harp, vergi ve benzeri amme hukuku sahasına ait müesseseleri bilmesi şarttır. Yürütme, vezirinin bunları bilen biri olması şart değildir.

3.1.3.Vali – Halk İlişkisi:

Vali bir şehre veya eyalete atanan yöneticidir. Bunların atanma şekilleri ve yetkileri farklı farklıdır.

Eserde Genel ve Özel Valinin görevleri, bunlarda aranılacak şartlar, valinin halkı sevk ve idarede ki rolü, istila ile valinin hangi koşullarda olunacağı ile ilgili şu görüşlere yer vermiştir.

Genel valilik serbest bir tayin ile meydana gelen valilik ve istila suretiyle, mecburi bir tayin ve tanıma işlemi ile meydana gelen valilik olmak üzere ikiye ayrılır.

Halifenin valiyi serbestçe seçmesi ve ataması suretiyle meydana gelen valilik belirli işleri, görevleri ihtiva eder. Serbestçe tayin olunan valilikte halife bir eyaletin,

ülkenin halkının hepsini idare etmek, her türlü amme işlerine bakmak için bir şahsı görevlendirir, tam bir yetki verir. Bu bakımdan tayin olunan valinin sınırlı olan bütün işlerde genel olarak tam bir nezaret yetkisi vardır. Genel valinin göreceği işler yedi grupta toplanabilir.

1-Vali bulunduğu muhitin ordularını sevk ve idare eder, halifenin belirttiği miktar dahilinde onların maaşlarını, yiyecek ve içeceklerini sağlar.

2-Muhakeme işlerine bakar, mahkemelere hakimler veya hakemler tayin eder.

3-Haraç. Zekat ve benzeri amme vergilerini toplar, bu maksatla memurlar tayin eder. Toplanan zekatı dinin belirttiği yerlere, zekata muhtaç olan kimselere dağıtır.

4-Dini emirlerin tam bir uygulamasını sağlar, halkın namusunu korur, dini hükümlerin değiştirilmesine, yanlış uygulanmasına engel olur.

5-Allah ve kul haklarının ihlal edilmesi halinde suçlulara cezalar tatbik eder. Hakların kötüye kullanılmasının önüne geçer.

6-Cuma günleri ve diğer zamanlarda cemaate imam olur veya bu iş için bir halef bırakır.

7-Hacca gidenleri yolcu eder, geride bıraktıkları kimseleri dönüşlerine kadar korur.

Genel valinin bulunmuş olduğu ülke düşmanla hem hudut ve düşman tehlikesi mevcutsa bir sekizinci şart daha eklenir ki bu da, düşmanla savaş, savaş sonucu elde edilen ganimetleri taksim ve bu ganimetlerin beşte birini hazine namına almadır.⁸³

Halifenin tayin etmiş olduğu vali, halifenin emri olsun veya olmasın ülkesi işlerinin yürütülmesi için kendisi bizzat yürütme veziri tayin edebilir. Eyaletine tam yetkili bir vezir tayin edecekse bu hususta halifenin izin ve emrini alması gerekir. Eyalet valisi, ordunun erzakını maaşını sebepsiz artırmak isterse, haksız yere malın boş yere tüketilmesi olacağından doğru olmaz. Şayet bir sebebe dayanarak erzakı artırmak isterse sebebe bakılır, telafisi mümkün bir sebepse erzakı fazladan harcamak maksadıyla böyle bir karar alamaz, kararlaştıramaz. Bir sıkıntıyı gidermek, kötü bir olayı önlemek veya bir harpte yeme ve içme işlerini karşılamak için yaptığı ziyadeler

⁸³ Maverdi, a.g.e: 78-79

gibi. Bu durumlarda ihtiyaç duyulan miktarı hazineden karşılaması, artırması mümkündür. Halka müracaat edemez, devlet merkezinden talepte bulunamaz. Çünkü kendi hazinesinden bu gibi ihtiyaçlar karşısında harcamalarda bulunma yetkisi kendisine verilmiştir. Ama artırma sebebi, büyük bir harp tehlikesini gidermek, zafere ulaşmak ise, halifeden müsaade ister. Onun müsaadesi olmadan tek başına bir işlem yapamaz. Elinde mevcut ordu ve erzak ile yetinir. Onları istediği gibi yedirir içirir, onlara ihsanda bulunur. Yeni bir ordu ve kuvvet teşkilini ancak halifenin emri ile yapar.

Haraç vergileri ve diğer gelirleri ordusunun ihtiyacından fazla ise, amme işlerine harcanılmak üzere Beytü'l Malda saklanması için halifeye gönderir. Zekat ve sadaka mallarını yapacağı işlere, ihtiyaç sahiplerine harcamakla beraber, fazla gelirse merkezi hükümete, halifeye göndermesi gerekmez. Yine zekat almaya muhtaç olan kendi eyaletine yakın eyalet ve şehirlere dağıtılmak üzere gönderir. Haraç yolu ile topladığı malları ordusunun yeme içmesine yetmezse devlet hazinesinden noksan kısmın tamamlanması için halifeden yardım talebinde bulunur. Fakat zekat ve sadaka malları kendi ülkesinin fakirlerine, muhtaçlarına yetmezse noksan kısmın tamamlanmasını halifeden isteyemez. Sebebi ise ordunun ihtiyacı, yeteri kadar tahmin edilen miktar önceden tespit, taktir edilmiştir. Taktir ve tespitteki hata merkezden giderilir. Ama zekata muhtaç olanların hakları, ihtiyaçları ancak o anda mevcut olan zekata göredir. Muhtaçların toplanılan zekattan, sadakadan daha fazla bir miktar isteme hakları olamaz.⁸⁴

Özel valiler; orduyu, bir toplumu sevk ve idareye, topluluğun haklarının korunmasına, yasaklara halkın riayet etmesini temine ve benzeri işlere tayin edilen valilerdir. Adliye, muhakeme, vergi ve zekat toplama işlerine karışması mümkün değildir.⁸⁵

Halk arasındaki ihtilafları çözmeye özel valinin rolü şu şekildedir; ihtilaf konusu ya Allah veya kul hakkı olur. Davanın konusu insanların hiç şüphesiz hakkının ihlalinin sonucu ise, iftira cezası ve kısas gibi, bu durumda cezanın tatbikini isteyen durumuna göre hareket edilir. Şayet vali yerine hakime müracaat ederse

⁸⁴Maverdi, a.g.e: 80-81

⁸⁵ Maverdi, a.g.e: .82

cezanın yerine getirilmesi infazından hakim validen daha üstündür. Çünkü esas hakları koruyan , gözeten, yargı işini yapan, cezaları infaz eden hakimdir. Hakkı ihlal olunan cezanın veya kisasın tatbikini validen isterse vali cezayı infaza daha layıktır, üstündür. Çünkü cezaların yerine getirilmesi hüküm sayılmaz.hakkın temini, çiğnenen hakkın belli olan cezasının yerine getirilmesi bir nevi yardıma muhtaç olana yardım etme sayılır. Bu konularda davalı hakimden daha üstündür.

Davanın konusu tatbik edilen ceza yalnız Allah'a ait bir hakkın çiğnenmesinden doğuyorsa, zina cürümü sonucu dövme veya taşlama gibi; böyle bir cezanın uygulanmasında vali hakimden daha üstündür. Çünkü toplumun korunmasında, sevk ve idaresinde, kamu haklarının himayesinde, halkın kötülüklerden uzaklaştırılmasında asıl görev valinindir.⁸⁶

Özel valide aranılan şartlar, yürütme vezirliğinde ki şartların ve vasıfların aynı olup onlara iki şart daha eklenir.1- Müslüman olmak,2- Hürriyet, bu iki şartın aranmasının sebebi, dini işleri de idare etmesidir. Zimmilik veya kölelik bu görevleri yerine getirmeye engeldir. İlim ve hukuk bilgileri aranmaz. Ama alim veya hukukçu olan kimseler diğerlerine tercih eldir. Genel valiliğin şartları tam yetkili vezirliğin şartlarının anıdır. Her ne kadar görevleri farklı ise de genel olarak işleri yürütürken ikisi de aynı şekilde hareket ederler.⁸⁷

İstila ile valilik bir mecburiyet bir emr-i vaki sonucu meydana gelen valiliktir. Bir şehri ülkeyi asker zoru ile ele geçirdikten sonra o şehrin sevk ve idaresine imam tarafından, asker zoru ile ele geçiren şahsın görevlendirilmesidir. İmamın böyle bir valiliğe izin vermesi de bozukluktan dürüstlüğe, zararlı durumdan iyi duruma dönmesi, dini işlerin geçerli olması sebebiyledir. Bu şekilde valilik şartları bakımından örfe aykırı ise de dini hükümlerin yerine getirilmesi, hükümlerin askıda kalmaması, sakat ve yanlış işlerin yapılmaması sebebiyle normal karşılanır.⁸⁸

3.1.4.Hakim – Halk İlişkisi.

Yargı işleri devletin adaletinin sembolü olduğu için halkın yönetenlere bakışını ve huzurunu doğrudan etkileyen unsurlardandır. Bu nedenle hakimlerin

⁸⁶ Maverdi, a.g.e: .83

⁸⁷ Maverdi, a.g.e: 84

⁸⁸ Maverdi, a.g.e: 85

çeşitli vasıflara sahip olması gerekir. Bu vasıflar hakimin doğru karar vermesini sağlayacak unsurları ve çeşitli insani unsurları içermektedir. Neticede bunların bulunması halkın işlerinde sorun yaşamaması için önemlidir.

Maverdi eserinde hakimliğin şartlarını şu başlıklar altında sıralamıştır; erkek olmak, karışık meseleleri çözen bir kafa yapısına sahip olmak, hür olmak. Müslüman olmak, sıhhatli olmak, hukuk bilgisine sahip olmak ve beklide halkı en çok ilgilendiren bir özellik, adil olmak.

Resulullah (s.a.v) Hz. Ali'yi Yemen'e hakim tayin ederken imtihan etmemiştir. Zira Ali'nin durumunu biliyordu. Fakat hükmederken nasıl harekette bulunacağını tembih etmiştir. Şöyle ki:

“İki hasım huzuruna geldiğinde ikisini de dinlemedikçe hükmetme.” Hz. Ali dedi ki;

“Bu tavsiyeden sonra hüküm vermede güçlük çekmedim.”⁸⁹

Hz. Ömer Ebu Musa'yı kadı tayin ettiğinde hükmetmenin şartlarını yargılama usullerini anlatmış ve şöyle demiştir:

“Bundan sonra yargılama işi bir farz ve uyulması gerekli bir sünnettir. Sana bir geldiğinde iyi anla, dinle. Zira infazı mümkün olmayan bir şeyle konuşmada fayda yoktur. İnsanlar arasında durumunla, adaletinle, mahkemede ki celselerinle ümitsizlik ver ki üstün olan senden bir şey beklemesin, zayıf olan da adaletinden ümitsizliğe düşmesin. Davacıya delil, inkar edene de yemin teklif etmek gerekir.

Helali haram, hamı da helal yapmayan sulh, Müslümanlar arasında muteberdir. Önce verdiğin karardan dönmeni gerektiren bir şey olursa eski karından dönmekten çekinme. Çünkü hak kadimdir, hiçbir zaman çığnenmez. Hakkı aramak, hakka müracaat etmek, batıl ve yanlışta ısrardan daha hayırlıdır.

Allah'ın kitabı ve Resulünün (s.a.v) sünnetinde bulunmayan ve içinde bir vesveseye yol açan hususları iyi araştır, anla sonra misaller ve benzerler bul. Benzeyenleri birbirine kıyas et.

⁸⁹ Maverdi, a.g.e: 141

Davacıya ve deliller getirene bu surette hakkını ispat edene hakkını ver. Hak ispat edenindir. İspat edemezlerse iş senin hükmüne bağlıdır. Bu durum tereddüt etmekten, hiç hüküm vermemekten daha iyidir. Müslümanlar birbirine karşı çok adildirler. Şahitlikleri muteberdir. Şu kadar var ki, bir zina iftirası cezasına çarptırılan, yalancı şahitliği denemiş olan, yakın akrabalığı nedeniyle yalan söyleyeceğı zannedilen hariçtir. Böylelerine yemin vermekten, delillerini kabul etmekten, Allah hakimleri uzaklaştırmıştır.

Kalbine vesvese veren şeylerden, dar kalplilikten, taraflara kızmaktan kaçın. Adalet makamında hak ile hareket edeni Allah mükafatlandırır, iyilerden yapar. Selamlar sana olsun...”⁹⁰

Eserde hakim tayin edilen kimse hasımdan veya herhangi bir işi olandan hediye alamaz denilmiştir ve Peygamber (s.a.v) in şu hadis-i şerifine yer verilmiştir.

“Amirlere hediye vermek onlara ihanettir, onları doğruluktan sapıtmaktır.”⁹¹

Hakim, özürsüz davayı geciktiremez. İstirahat saatleri hariç ara veremez. Ana-babası evladı hakkında hüküm veremez. Onların taraf olduğu davaya bakamaz. Çünkü tenkidi gerektirir. Aynı şekilde onların leh ve aleyhine şahit de dinlenemez. Düşmanın lehine şahitliği dinlenir. Hakim düşmanı lehine kara verebilir, aleyhine veremez. Çünkü hüküm sebepleri açıktır, şahitlik sebepleri kapalıdır. Verdiği hükümde tenkit edilmez, şahitliğinde tenkit edilir.⁹²

Eserde Peygamber (s.av.)’in fevkalade yargı işlerine bizzat kendisi baktığından bahsetmiş ve Zübeyr b. Avam ile ensardan biri arasındaki ihtilafı şu şekilde çözmüştür: Resulullah (s.a.v) Zübeyr’e,

-Ey Zübeyr, önce sen sula sonra da ensar. Bu söz üzerine ensardan olan şahıs,

-Şüphesiz o, amcanın oğludur ya Rasulullah (s.a.v) dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v) sinirlendiler ve Zübeyr’e,

-Ey Zübeyr, suyu iki topuklarına kadar akıt buyurdu.⁹³

⁹⁰ Maverdi, a.g.e: 147-148

⁹¹ Maverdi, a.g.e: 154

⁹² Maverdi, a.g.e: 155

⁹³ Maverdi, a.g.e: 157

Ömer b. Abdi'l- Aziz halife olunca bizzat kendisi sünnete uygun adil bir şekilde fevkalade yetkili mahkeme işlerine bakmaya başladı. Emeviler'in zorluk ve sıkıntılarını ve halkın kalplerindeki korkuları sindirdi. Çevresindekiler kendisine, hayatından korkuyoruz dedikleri vakit o cevaben: şimdi onlardan kendimi korusam ahirette beni kim koruyacak dedi.⁹⁴

Halife Me'mun Pazar günleri mahkeme işlerine bakarmış. Bir gün mahkemesinde yırtık bir elbise içinde bir kadınla karşılaşır. Kadın Me'mun'a şu şiiri okur:

“Ey kendisini adaletten ayırmayan, adil ve insafıların en hayırlısı, ülkeleri aydınlığa kavuşturan halife,

Bir dul kadın sana vergi memurundan şikâyet ediyor. O, zavallı kadının haklarına tecavüz etti, halbuki kadının koruyucusu namına kimsesi yoktu.

Korunmuş arazisine tecavüz etti. Halbuki benim ne ehlim en yavrularım vardır.”

Me'mun ellerini yavaşça ovuşturdu ve şu şiiri okudu:

“Anlattığın doğru ise bende sabır kalmamıştır, filine ceza verilir. Bu olay kalbimi hasta ve üzüntülü yaptı.

Şimdi öğle namazı vaktidir. Git, hasmınla beraber duruşma günü gel.

Duruşma günü Cumartesi günüdür. O gün hüküm verir, neticeye ulaşırsam ne ala. Yoksa senin hakkın için Pazar günü de duruşma yaparım.”

Kadın gitti ve Pazar günü mahkemede hazır bulundu, Me'mun kadına,

-Hasmın kimdir? Dedi. Kadın:

-Önünde ayakta duran, Emiru'l-Mü'minin oğlu Abbas, dedi.

Me'mun hakimi Yayhya b. Eksem'e, bir rivayete göre de veziri Ahmed b. Ebi halid'e dedi ki:

⁹⁴ Maverdi, a.g.e: 158

-Kürsüye otur, aralarında ki ihtilafa bak. Me'mun kadısıyla kürsüye oturdu. Halifenin huzurunda hakim duruşmayı yaptı. Kadının sesi yüksek çıkınca, Me'mun'un adamları mani olmak istediler. Me'mun:

-Bırakın konuşsun, Hak konuşurur, Batıl susturur, dedi. Hakim davacı kadının sözlerini değerlendirdi. Şikayetçi kadının bazı mallarını geri vermedi. Bu durum üzerine Me'mun hakime:

- Onun malının tamamını ver. Hak en doğru olandır. Kötü düşünceler insanı ihtirasa sürükler.⁹⁵

3.1.5.Kumandan – Halk İlişkisi:

İslam'ın ilk yıllarında sürekli harplerin yapıldığı bir dönemde, halkın topyekun harp ettiği bir ortamda ordu kumandanlarının görevleri çok önemli olmuştur.

Maverdi, kumandan tayini ve yetkileri, kumandanın ordusu üzerinde vazifeleri, askerin kumandan üzerinde hakları, dinden çıkanlar ile savaşta kumandanın hareket tarzı gibi konularda şu görüşlere yer vermiştir.

Harpte kumandan tayin etmek müşriklerle savaşmaya mahsustur ki bu da iki kısımdır. a) Ordu politikasına, harbi sevk ve idareye tayin edilen komutan, diğer adı ile özel komutanlık. Bu komutanlıkta aranılan şartlar özel valilikte aranılan şartlardır. b) Ganimetleri taksim ve sulh anlaşması yapma dahil, harp işlerine dair bütün yetki ve işler verilen komutanlıktır. Genel komutanlıkta denir. Burada da valilikte aranılan şartlar aynen istenir.⁹⁶

Harp ülkesinde bulunan müşrikler iki sınıftır. Birinci sınıf: kendilerine İslam dinine girmeleri konusunda davet yapıldığı halde, yapılan davete sırt çevirenlerdir. Ordu komutanı iki husustan birini haklarında tatbik serbesttir. Ya gece gündüz sıkıntı vermek ölümle ve yakmakla tehdit etmek, veya harple ölümle korkutmak. Müslümanlar için bu tedbirlerde hangisi uygun düşüyorsa müşrikler için bunlardan birisi uygulanır. İkinci sınıf müşrikler: kendilerine, Müslümanlığa davet hususu ulaşmayanlardır. Bu sınıf müşrikler bugün az sayıda kalmışlardır. Çünkü Allah Peygamberinin (s.a.v) davetini her tarafa yaymasını sağlamıştır. Onlara dine davetin

⁹⁵ Maverdi, a.g.e: 169-170

⁹⁶ Maverdi, a.g.e: 88

ulaştığı bilinmediğinden birdenbire öldürülmelerine yakılmalarına girişmek yasaktır. Onlara önce dine davet işlemi yapılır. Peygamberin (s.a.v) peygamberlik mucizeleri anlatılır, dini kabul etmeleri hususunda deliller getirilir. Bütün bunlara rağmen küfürde devam derlerse o zaman harp edilir, öldürülür. Allah Teala ayet-i kerimesinde;

“İnsanları Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et; onlarla mücadeleni en güzel yol hanisi ise onunla yap.” (K.K. 16:125) buyurmuştur.⁹⁷

Ordu kumandanının ordusu üzerinde çeşitli vazifeleri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır.

Moral bakımından askeri en üst seviyede tutmak, zafere ulaşma yönünden askeri üstün bir potansiyel sahibi yapmak, zafere ulaşmanın yollarını zihinlerine yerleştirmek. Düşmanı gözlerinde küçük düşürmek. Bu şekilde hareketle zafere ulaşmak kolay olur. Allah Teala da,

“Hani Allah uykuda sana onları az gösteriyordu. Eğer onları sana çok gösterseydi elbette başarısızlığa uğrardınız. (çekinecektiniz) ve iş hakkında elbette çekişirdiniz.” (K.K. 8:43) buyurmuştur.

Askere sabır telkin etmek, belalara göğüs germeyi tavsiyede bulunmak. Ahrete düşkünlerse Allah’ın sevap vereceğini, dünyaya düşkünlerse harp sonu ganimetlere ulaşacaklarını telkinde bulunmak. Allah Tela da,

“Kim dünya menfaatini dilerse kendine ondan veririz. Kim de ahiret sevabını dilerse ona da bundan veririz,” (K.K. 3:145) buyurmuştur.⁹⁸

Orduda disiplini sağlamak, haklardan emirlerden, cezalardan Allah ne emretmişse onunla hareket etmek. Haktan dönmemektir. Din için cihat eden bir kimsenin dini hükümlerini bilmesi ve tatbik etmesi vaciptir. Haris b. Nebban, Eban b. Osman’dan, O da Resulullah’tan (s.a.v) şöyle dediğini rivayet etti:

“Askerlerinizi fesattan uzaklaştırın. Şüphesiz ki bir ordu asla fitne çıkarmamalı. Çıkarırsa Allah kalplerine fitne tohumları atar. Askerlerinizi yağmadan uzaklaştırın. Ordu asla yağma yapmamalı, yaparsa Allah onlara insanlardan bir sel

⁹⁷ Maverdi, a.g.e: 92

⁹⁸ Maverdi, a.g.e: 102

felaketi gönderir. Orduyu zinadan sakındırın, ordu mensupları asla zina etmemeli, ederse Allah da onlara köklerini kurutana acı bir ölüm verir.” Buyurmuştur.⁹⁹

Düşmana karşı sabırsızlığa, askerliğe ve savaşmaya karşı samimiyetsizliğe yönlendirici, gerekli önemi vermeye mani ticaret, ziraat ve benzeri şeylerle askeri uğraşmadan men etmeli. Peygamber (s.a.v) bir harbinde şöyle buyurmuştur:

“Benimle birlikte harp etmeyen bir kimse, inşaat yapıp ta tamamlamayan, evlenip de zifafa girmeyen, mahsul ekipte neticesini alamayan bir adama benzer.”¹⁰⁰

Komutanın askerler üzerinde ki haklarına, uyma hususunda savaşçıların yapması gerekli şeyler ise dörttür.

a)Komutana uyma, itaat, idaresi altına girme. Çünkü komutanın onlar üzerindeki

b)idareciliği tayinle olmuştur. İtaat de idareciliğin bir sonucudur. Ayet-i kerimede,

“Ey iman edenler, Allah’a itaat edin, Peygamber ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin.” (K.K. 4:59) buyurmuştur.¹⁰¹

c) Askerler işlerinin halini komutanlarına havale etmelidirler. İdarelerinde onu vekil bırakmalılar. Böylece görüş ve fikir ayrılıkları olmaz, araları açılmaz, dirlikleri bozulmaz. Allah Teala da bu hususta,

“Onlar eminlik ve korku haberi geldiği zaman onu yayıverirler. Halbuki bunu Peygamber’e ve onlardan emir sahiplerine döndürmüş olsalardı o haberi arayıp yayanlar bunu elbet onlardan öğrenirlerdi.” (K.K. 4:183) buyurmuştur.¹⁰²

d) Komutanın emirlerini derhal yerine getirmek, yasakladığı sakındırdığı şeylere de tevessül etmemek. Çünkü uyma ve sakınma itaatın bir gereğidir.

e)Komutanla askerleri, komutanın ganimetler taksim etmesi işinde ihtilafa düşmemeli, komutanlarının ganimetleri aralarında adaletle taksimine memnun olmalıdırlar.¹⁰³

⁹⁹ Maverdi, a.g.e: 103

¹⁰⁰ Maverdi, a.g.e: 104

¹⁰¹ Maverdi, a.g.e: 110

¹⁰² Maverdi, a.g.e: 110

Yol kesenlerle savaşa gönderilen savaşa gönderilen komutanın görevi onlarla savaşmaktır. Haklarında cezalar uygulayamaz, kamu yükümlülüklerinin yerine getirilmesini isteyemez. Cezaların tatbiki ve kaybolmuş hakların tatbiki için halifeden müsaade ister. Şayet komutanın ilk yetkisi içinde cezaların tatbiki ve kaybolan hakların yerine getirilmesi giriyorsa o zaman ayrıca bu hususlar için izin almadan yetkisine dayanarak o işleri yapar. Cezaların yerine getirilmesinde, hakların ifasında ilim ve adalet sahiplerinden, hakimlerden faydalanır.¹⁰⁴

3.1.6.Zekat Memuru – Halk İlişkisi:

Zekat vermek Müslümanlar için İslam'ın şartlarından “farz” ibadetlerindedir. Dolayısıyla zekatı toplayıp dağıtma işi de, İslam devletinde devlet eliyle yürütülen bir iştir. Zekat memurunun atanmasından, zekat toplama işine ve dağıtılmasına kadar hepsinin çeşitli dini kuralları vardır.

Eserde tam yetkili Zekat Memuru olmanın şartlarını hür, adil, Müslüman ve zekat hükümlerini bilen biri olmak olarak tarif eden Maverdi, yürütme (Tenfiz) yetkisi verilmiş zekat memurunun ise zekat hükümlerini bilmesine gerek olmadığını belirtir.

Toplumsal açıdan Maverdi'nin, zekat toplama, dağıtma ve Zekat Memurunu görevleri hususu ile ilgi olarak görüşleri ve eserde zikredilen ayet ve hadisler şu şekildedir.

Zekat, hakikaten veya hükmen çoğalma kabiliyeti olan, sahibi tarafından meşru yollardan kazanılan mallardan alınan, layık olanlara bir yardım anlamını taşıyan farz ibadetidir.

Bir Müslüman'ın malından zekattan başka bir dini vergi alınmaz Hadis-i Şerif'te de ; “Maldan, zekattan başka bir hak yoktur” buyrulmuştur.¹⁰⁵

Zekat Memuru mutlak bir yetki ile tayin edilmişse, o taktirde İhtilafı malların zekatını alıp almamakta kendi reyine ve içtihadına göre hareket eder. Herhangi bir hukukçunun veya mal sahibinin görüşü ile bağlı değildir. Mükelleflerin verdikleri

¹⁰³ Maverdi, a.g.e: 111

¹⁰⁴ Maverdi, a.g.e: 135

¹⁰⁵ Maverdi, a.g.e: .218

zekat, memurun belirttiği miktar kadar değilse geçerli olmaz, mükelleflerin böyle mallar için kendiliklerinden verdikleri miktar tam yetkili memur için bir ölçü olamaz.

Yalnız zekaları toplamak üzere bu işleri yürütmek için tayin edilen memur, zekatı ihtilafı mallarda tayin eden amirin, içtihadına göre hareket eder. Mal sahiplerinin görüşünü nazara almaz. Kendisinin içtihada bulunma yetkisi yoktur. Belirtilen miktarca zekat alır. Tayin edin, bu miktarı belirtmelidir. Bu nevi zekat memuru zekat toplamada bir elçi gibidir. Sultanın görüşlerini yerine getirir. Duruma göre, sınırlı yetkisi olan zekat memuru, köle veya zimmi de olabilir. Genel olarak zekat toplamak için tayin edilmişse, o zaman zimmi ve kölenin idareci tayini uygun değildir. Özel zekata memur edilecekse duruma bakılır.

Zekatlık malların ve bunlardan alınacak zekatın miktarı biliniyorsa, o taktirde böyle bir zekatı toplamaya köle veya zimmi de görevlendirilebilir. Çünkü burada zekat memuru olmaktan ziyade bir elçi gibidir. Zekatlık malların asıl ve miktarı ve alınacak zekatın miktarı belli değil ise zekatı toplamaya zimmi tayin edilemez. Kendisine güvenilmeyen biri, bir mala emin olarak tayin edilemez. Kölenin tayini yapılabilir. Çünkü yaptığı rivayet doğru olarak kabul edilir.¹⁰⁶

Peygamber (s.a.v) meyvelerin zekatını toplamak için memur gönderdiklerinde şöyle buyurmuştur; “ Mallardan zekatı hafif alınız. Çünkü malda vasiyet etme, hayatta iken dua celbi için bahşış verme, yoldan geçenlerin yemeleri için bırakılma ve meyvelere afetin gelme durumu söz konusudur.”¹⁰⁷

Müslümanların zekat vermesi Allah Teala'nın şu ayetine uymak içindir.

“Habibim servet sahiplerinin mallarından zekat al, zekat onların mallarını temizler ve vicdanlarını artırır. Onlara dua et, hakikat senin duan onlar için bir huzur, emniyet bahşeder.”(K.K.9:103)¹⁰⁸

Malından zekat vermekten kaçınan kimseler için şu Hadi-i Şerif önemlidir.

¹⁰⁶ Maverdi, a.g.e: 223-224

¹⁰⁷ Maverdi, a.g.e: 225-226

¹⁰⁸ Maverdi, a.g.e: 231

“Kim zekatta hıyanet ederse ben onun malının yarısını zekat olarak alırım. Bu Allah’a olan yeminlerden bir yemindir. Alınan bu nevi malda Hz. Muhammed’in aileleri için bir hisse de yoktur.”¹⁰⁹

Zekat memuru zekat alırken halka sıkıntı ediyor ama taksiminde doğruluktan ayrılmıyorsa bile, mükellefler dilerse bu memura zekatını verir, dilerse kendi zekatın gizler ve fakire dağıtır. Ama zekat memuru toplarken doğru hareket eder, dağıtırken zulümde kötülükte bulunursa mükellefler zekatlarını memurdan muhakkak saklarlar. Vermek doğru olmaz. Mükellefler isteyerek veya mecburen zekatlarını bu memura vermişlerse, Allah’a olan zekat borcunu tekrar hesaplar ve zekat alacaklara dağıtırlar. İmam Malik’e göre, zekat memuru ister tam yetkili ister sınırlı yetkili olsun, zekat almaya görevlendirildiğini belirtince mükellefler, zekatlarını verirler, bir daha vermeleri gerekmez. Gizlerlerse cezalandırılırlar.¹¹⁰

Zekatın dağıtım usulü ise ayet-i kerimede şu şekilde tespit edilmiştir.

“Zekat ancak fakirler, miskinler, zekatı toplamaya memur olanlar, kalpleri İslam’a ısınmış olanlar, köleler, borçlular, yolda iken muhtaç hale düşenler içindir. Allah’tan bu bir farizadır. Allah her şeyi hakkıyla bilici, her şeyde hikmetle hükmedicidir.”(K.K.9:60) buyurmuştur. Bu ayet indirilmeden önce peygamber(s.a.v) kendi rey ve içtihadıyla zekatı taksime başlamıştır. Bazı münafıklarda Peygamberi (s.a.v) tenkit için, “ölçülü adil hareket et Ya Resulallah” dediler Peygamber (s.a.v) de, “Annen seni kaybetsin, ben ölçülü hareket etmezsem kim bana adaletle hareket ve muamele yapacak, kim adil hareket edecek” buyurdu. Bu hadise üzerin yukarıdaki ayet-i kerime gönderildi ve Peygamber (s.a.v) buyurdu ki, “Hakikat, Allah zekat malının en yakın melekleri ve Resulü(s.a.v) tarafından taksim edilmesine razı olmadı, zekat taksim işini bizzat kendisi yaptı”¹¹¹

Yakın akrabaya zekat vermek uzaktakilere zekat vermektan üstündür. Aynı şekilde yakın komşuya zekat vermek uzaktaki kimselere zekat vermektan üstündür.

¹⁰⁹ Maverdi, a.g.e: 231

¹¹⁰ Maverdi, a.g.e: 232

¹¹¹ Maverdi, a.g.e: 233-234

Bir ülkenin bütün muhtaç olanlarına zekat verilir, ihtiyaçları karşılanır. Artan zekat en yakın ülkenin fakirlerine verilmek üzere oraya gönderilir.¹¹²

Zekat memuru mal sahiplerinden rüşvet ve hediyeler alamaz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur. “Memurların hediye almaları zulüm ve hıyanettir.”¹¹³

3.1.7. İmam – Halk İlişkisi:

İslam Devletinde ibadet yerleri halkın bir araya gelerek ibadet ve halkın sorunlarının konuşulduğu yerler olması ve İslam’ın ilk yıllarında Peygamber (s.a.v) in imamlığında namaz kılınması açısından önemlidir. Daha sonraki dönemlerde imamlık görevini yerine getirecek kişinin atanması ve halkla ilişkileri önemli olmuştur.

Eserde imam namaz kıldırın kişi olarak kullanılmakla beraber bazı bölümlerde devlet yöneticisi halife olarak ta kullanılmıştır. Burada sözü edilen vakit namazlarına, Cuma namazlarına ve mendup namazlara imamlık eden kişi olarak düşünülmelidir.

Maverdi, Selatin (mescitler, camiler ve bayram yerleri ve daha büyük yerlerdir.) camilerine tayin edilecek imamlarda aranılacak vasıfları şu şekilde sıralamıştır; 1- Erkeklik, 2-Dürüstlük, adil olmak, 3- İyi okuyuculuk, 4- Fakihlik, 5- Dilinin kekeme olmaması, sözlerinin anlaşılabilir olması. Bunun yanı sıra çocuk, fasık ve köle birisi imam olmuşsu, imamlığı muteber değildir. Çünkü küçüklük, kölelik, fasıklık imamlığa engel değil, bir makama tayine engeldir. Resulullah (s.a.v), çocuk olmasına rağmen Amr b. Mesleme’ye kabilesine namaz kıldırmasını emretmiştir. Çünkü onların en iyi okuyanı Amr idi. Yine Peygamber (s.a.v) kendi kölesinin ardında namaz kılmış ve şöyle buyurmuştur. “ Her iyi ve kötünün ardında namaz kılınız.”

Kadının, erkekliği ve dişiliği belli olmayan birisi (Hüsna)nın, ahrazın ve pepenin imam olması uygun değildir. Eğer kadın veya hüsna imam olmuşsu, ona uyan erkek ve kadınların namazı bozular. Ahraz veya pepe imam olmuş ve harfleri

¹¹² Maverdi, a.g.e: 237

¹¹³ Maverdi, a.g.e: 238

başka harflerle değiştiriyorsa ona uyan cemaatten ahraz ve pepe olanların namazı muteber, diğerlerinin ki batıldır.¹¹⁴

Umumi mescitlere (cadde kenarlarında, umuma mahsus bölgelerde ve kabile içinde yapılan mescitler) imam tayinine Halife itiraz etmez, mescidi inşa edenlerin ittifak ettikleri şahıs imam tayin edilir.

Genel mescide imam tayin edilen bir şahsa, halef olacak birini de naib olarak tayin edemezler. Mescidin cemaati imam seçiminde ihtilaf ederlerse ekseriyetin görüşü üzere imam seçilir. İhtilaf gösterenler adet bakımından müsavi iseler, halife dince en yaşlı, en iyi okuyan, en fakih birini imam seçer. Halifenin imam seçişi, ihtilaf göstereler için mi? Yoksa o mescide gelen bütün cemaat için mi geçerlidir? Bu hususta iki fikir vardır. 1- tayin işlemi yalnız ihtilaf gösteren cemaat için geçerlidir. İhtilaf gösterenlerin dışında ki cemaat zaten bir hususta anlaşmış ayrılık gütmemişlerdir. 2- halife cami cemaatinden imamlığa layık olanı seçer.

Bir şahıs mescit yaptırır kendisi de imamlığa ehil olmazsa mescidin komşularından biri imamlık ve müezzinlik yapar.¹¹⁵

5 vakit namazda sultanın arzusuna uyularak siyah giyilir. Muhalefet etmek mekruhtur. Her ne kadar şeraitte böyle bir şey varid değilse de, halifeye zıtlasmamak için böyle hareket edilir.

Namaz kılınan, devlet emirleri yerine getirilen köylerde namazlarda muhakkak bir imamın bulunması şart değildir. Köylülerin işi ve sairesi düşünülerek, dini uygulamayan yerlerde bir muhalefetin çıkmaması için cemaatle namaz terk edilir. Cemaatle namaz kılmaya engel olmakta mekruhtur. Cemaatle namaz kılmaya engel olanlar çoksa bu bir özür sayılır ve açıktan okunması gereken namazlarda gizliden okunur.¹¹⁶

3.1.8.Nüfus İdarecisi – Halk İlişkisi:

Nüfus idareciliği eserde belirtildiği üzere İslamiyet'in ilk yıllarında, İslam devletinin içerisine başka milletler halklar girmeden önce Ebu Talip ve Abbasi Soyunun temsilcileri olarak karşımıza çıkmıştır. Fakat İslam toprakları genişleyip

¹¹⁴ Maverdi, a.g.e: 197

¹¹⁵ Maverdi, a.g.e: 198

¹¹⁶ Maverdi, a.g.e: 207

başka milletleri de içerisine almaya başlayınca, milletleri ve halkları temsil etmeye başlamaya başlamışlardır. Böylece kimi zaman hakim gibi, kimi zaman da hakimden daha yetkili olarak temsil ettiği halk arasında ki ihtilafları çözmekle yetkilendirilmişlerdir.

Eserde nüfus idareciliği makamının ne için kurulduğu, kısımları ve görevleri ile ilgili şu görüşlere yer verilmiştir.

Nüfus idaresi, şerefli olanlar ile onlara denk olmayanların soylarını tespit ve koruma, soylu olanların idare işlerine getirilmesine, bunlar arasında emirlerin geçerli olması maksatları ile ihdas edilmiştir. Bu konuda Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur.

“Soylarınızı biliniz ki, ülkelerinizi ziyaret edersiniz, çünkü insanın doğduğu yerden daha yakın bir yer olamaz. Ülke ne kadar yakın olsa da ziyareti bırakmayınız. Ülke uzak ta olsa ziyaret edilince uzaklık kalkar. Ziyaret edilmezse ondan daha uzak bir toprak, ülke olmaz.”¹¹⁷

Özel nüfus idarecisinin, kabilenin soyunu koruma, gelmiş oldukları kolları ayırt etme, yeni doğanların cinslerini kaydetme, halkı kötü işlerden alı koymak, ganimetlerden tercih hakkı gözetmeksizin kabilesinin hisselerini almak, kız çocuklarının kendilerine denk olan kişilerle evlenmelerini sağlamak, kötülük yapanlara had cezası dışında kanlarını akıtmayıcı cezalar vermek, vergi memurlarının olmadığı durumlarda takdir edilen vergileri toplamak gibi görevleri vardır.¹¹⁸

Genel nüfus idarecisinin ise yukarıda sayılan görevlere ek olarak, kabileler arasında çıkan ihtilafları çözmek, yetimlerin mallarını korumak, kötü işler yapanlara cezalar uygulamak, velisi belli olmayan kızları evlendirmek, bunaklık ve yaşlılık hallerinde ehliyetlerini sınırlamak, akli başına gelince bu kısıtlılığa son vermek gibi görevleri vardır¹¹⁹

¹¹⁷ Maverdi, a.g.e: 187

¹¹⁸ Maverdi, a.g.e: 188-189

¹¹⁹ Maverdi, a.g.e: 190

3.1.9.Haç İdarecisi – Halk İlişkisi:

İslamiyet'in ilk yıllarında haç ibadetinin yerine getirilmesi sırasında ve uzak yerlerden haç bölgesine itikal esnasında ortaya çıkan güçlüklerde halka yardımcı olmak ve onların işlerini kolaylaştırmak bakımından görevlendirilen kişilere haç idarecileri denilmiştir.

Maverdi haç idarecilerinin iki kısım olduğunu belirtmiş ve bu idarecilerin görevlerini, idaresi altında bulunan topluluğa karşı sorumluluklarını şu şekilde ifade etmiştir.

Haç işlerini idare hacı kafilisinin yolculuğunu idare ve haç farizasının yerine getirilmesini idare olmak üzere iki kısımdır.

Haç yolculuğunu idare ile görevlendirilen görevlinin;

a) Hareket edilecek yere, yolculukta konma mahallerine hacı adaylarını toplamak, ayrılmaları önlemek.

b) Yürüyüş esnasında ve konma yerlerinde hacıları bir düzene koymak.

c) Yolculuk anında yolcularla arkadaşlık etmek, yumuşak davranmak. Böylece yürüyüşten aciz kalmaz, yolda kesilenler, ani bir hali zuhur edenler yolculuğu bırakmaz. Peygamber (s.a.v) de hadis-i şeriflerinde, “Zayıf olan yolcular, yolcu kafilisinin reisidir.” Buyurmuşlardır.

d) Geniş, ot ve suyu bol yollardan gitmek.

e) İnsanların yiyecek ve içecekleri azalınca yiyecek ve içecek aramak.

f) kafilneyi tehlikelere karşı korumak.

g) haç kafilisini yürüyüşten alıkoyan şeyleri önlemek.

ı) Anlaşmazlığa ihtilafa düşmüş hacı adaylarının arasını bulmak.

i) Kafileden geri dönmek isteyenlere destek olmak ve hıyanette bulunanları cezalandırmak. Gibi görevleri vardır. Hac kafilisi Mekke'ye ulaşmış, kafilneye

katılacak kimse de kalmamışsa hac yolculuğunu idare eden kabile başkanının görevi sona ermiştir. ¹²⁰

Hac farızasını yerine getirilmesini idare eden görevlinin idarecilik süresi yedi gündür. Başlangıç zamanı Zilhicce ayının 7. günü öğle namazı vakti, sonu Zilhicce ayının 13. günü ikinci yarınsa kardır. Bu görevdeki kişini idareciliği mutlak ise her yıl hac mevsimi bu görevi yerine getirir, yalnız bir yıl için atanmışsa başka seneler, hac farzı idareciliği yapamaz.

Hac farızasını yerine getirmekle görevlendirilen görevlinin sorumlulukları ise şunlardır.

a) Hacıların ihrama girecekleri vakti belirlemek, toplu yapılacak işlerde idareciye uymayı emretmek.

b) Dince belirlenen hac menasiklerini belirlenen şekilde yerine getirmek.

c) Durulacak yerleri, süreyi oradan harekete takdir ve tespit etmek.

d) Hac hutbeleri okunan günlerde topluluğa namazda imam olmak ¹²¹

3.2.Müslüman Topraklarında Genel Halk Yaşantısı:

3.2.1.Cizye ve haracın toplanması:

İslam devletinde Müslüman olmayanlardan alınan cizye ve haraç, günümüz vergileri gibi fakat kazançtan değil, Müslüman olup olmamaya bağlı olarak alınan vergilerdir.

Maverdi eserinde cizye ve haracın kimlerden alınacağını, alındıktan sonra ne şekilde kullanılacağını, bu vergileri veren kişilerin durumlarının değişmesi durumunda ne yapılacağı gibi konularda şu görüşlere yer vermiştir.

Allah'ın müşriklerden alıp Müslümanların menfaatine harcamak üzere kabul ettiği iki hak vardır. Bunlar cizye haraçtır, diyen Maverdi bunların birleştiği ve ayrıştığı hususları şu şekilde açıklamıştır.

a) Birleştiği noktalar:

¹²⁰Maverdi, a.g.e: 208-209

¹²¹ Maverdi, a.g.e: 213

Cizye ve haraç müşriklerden küçüklüklerini, seviyece Müslümanlardan aşağı durumda oluşlarını, alçaklıklarını göstermek için alınır.

- Her ikisi de fey sahiplerine harcanan, amme işlerine kullanılan mallardır.
- Her iki vergide her yıl gerekli süreyi doldurunca alınır.

b) Ayrıldığı noktalar:

- Cizye vergisi İslam hukukunun kaynaklarında tespit edilmiştir. Hakkında dini hüküm vardır. Haraç içtihatla sabittir.

- Cizyenin en az miktarı dini hükümlerle, en fazla miktarı içtihatla sabittir.

- Cizye vergisi kafir kalındığı sürece alınır. Müslümanlıkla cizye vergisi düşer. Haraç vergisi kafir ve Müslüman iken alınır. Müslümanlıkla düşmez. Cizye adam başına alınır. Ceza kelimesinden türemiştir. Ya kafir oluşlarına, bu işin kötülüğüne binaen bir cezadır, ya da Müslümanların himayesinde oluşlarından, onlara iyi muamele ediş karşılıktır. Cizye hakkında asıl hüküm.

“ Kendilerine kitap verilenlerden ne Allah’a ne ahiret gününe inanmayan, Allah’ın ve Peygamberinin haram ettiği şeyleri haram tanımayan, hak dinin din olarak kabul etmeyen kimselerle, hakir ve zelil kendi elleriyle cizye verecekleri zamana kadar muharebe edin.” (K.K. 9:29) buyrulmuştur.¹²²

Cizye: Anlaşmanın yapıldığı Kameri aydan itibaren bir kameri senenin geçmesiyle alınması gerekir. O sene içinde ölenlerin terekesinden cizye alınır. Müslüman olanların ise zimmi olarak geçen senelerinin cizyesi alınır. Ebu Hanife’ye göre: şahsın Müslüman oluşu ve ölümü ile cizye borçları düşer. Yetişkin olanlar, deli iken akli başına gelenle, o andan itibaren bir senenin geçişiyle cizye ile mükellef tutulurlar. Fakir zenginleşirse, zengin güç duruma düşerse cizye de ona göre alınır. Yaşlılardan cizye düşmez. Bir görüşe göre de fakirlerden, yaşlılardan cizye düşer.¹²³

Ehli kitabın cizye vermesiyle iki hakları ortaya çıkar. 1- onlarla savaşılmaz. 2- onları ve haklarını haksız saldırılara karşı korumak. Kendileriyle savaşılmamakla güven duyarlar. Himaye ile de korunduklarını anlarlar.

¹²²Maverdi, a.g.e: 270-271

¹²³ Maverdi, a.g.e: 276

Dini durumu şüpheli olandan cizye alınır. Kestiği yenmez. Yahudilikten Hıristiyanlığa geçtiğini ikrar edinin sözü, din değiştirmesi muteber olmaz. Müslüman olması gerekir. Bir kimse önceki bıraktığı dine dönerse ikrarı hakkında iki görüş vardır. Ya kabul edilir veya edilmez. Müslüman olması istenir.¹²⁴

Erkek ve dişiliği belli olmayandan cizye alınmaz. Cinsiyet müşkilliği kalkar, erkek olduğu ortaya çıkarsa, geçmiş zamanları için ve müteakip yıllarında cizye alınır.¹²⁵

Müslümanlardan, cizye veren müşriklere uğrayanların misafir edilmesi hususunda anlaşma yapılırsa üç gün taktir edilir, bundan fazla olamaz. Hz. Ömer'de Şamlı Hıristiyanlarla oraya gelen Müslümanları üç gün misafir etmeleri, yiyeceklerini sağlamaları hususunda anlaşma yapmıştır. Koyun, tavuk kesmelerine zorlanamazlar. Arpa vermeksizin hayvanlarını barındırırlar. Bu nevi misafir ağırlama köy ve kasabalar içindir. Şehir için böyle bir şart yoktur. Ziyafet, sadaka ikramı şart koşulmamışsa, meyve hububattan sadaka verilmez. Yalnız yemek verilir. Yolcuları, gelip gideni ve dilencileri misafir etmeleri gerekmez.¹²⁶

Anlaşmalı zımmi olanlar Müslümanlara karşı savaş açarlarsa o anda harbi duruma düşerler, öldürülürler. Savaşa katılmayanlara anlaşma hükümleri geçerlidir. Zımmiler cizyeyi ödemekten kaçınırlarsa ahidlerini bozmuş olurlar. Ebu Hanife'ye göre: Harp ülkesine gidinceye kadar bozmuş sayılmazlar. Harp ülkesine girmeden önce ahid hükümlerine uymaları için zorlanırlar. Tıpkı borcun edası gibi.¹²⁷

Haraç: arazinin mülkiyeti üzerine konulan bir vergidir. Cizye hükmünün aksine olarak haraç hakkında açıklayıcı bir ayet-i kerime vardır. Bu sebeple işin tatbiki imamların içtihadına bırakılmıştır. Allah Teala ayet-i kerimesinde,

“Yoksa sen onlardan bir harç (ücret) mi istiyorsun. İşte Rabbinin haracı o daha hayırlıdır.” (K.K. 23:72)¹²⁸

¹²⁴ Maverdi, a.g.e: 273

¹²⁵ Maverdi, a.g.e: 274

¹²⁶ Maverdi, a.g.e: 275

¹²⁷ Maverdi, a.g.e: 277

¹²⁸ Maverdi, a.g.e: 278

Sulh yoluyla müşriklerin kendi topraklarında bırakıldıklarında, böyle arazilere haraç vergisi konulur. Bu da iki kısımdır.

a) Arazinin sahipleri tarafından boşaltılıp, savaşa mahal kalmadan Müslümanların eline geçmesi. Bu arazi Müslümanların işleri uğruna vakfedilir. Haraç vergisi konulur.

b) Arazi sahipleri arazi üzerinde kalır, anlaşmayla haraç ödemeyi kabul ederlerse, haraç vergisi kararlaştırılır. Müşrikte olsalar, Müslüman da, arazi ellerinden çekilip alınmaz. Kiralanmış arazinin kiracıdan alınması gibi. Vatan edinmiş zimmi de olsalar bu haraç, baş vergisi olan cizyeye dönüşmez.¹²⁹

Maverdi'ye göre, haraç vergisi koyan her yetkili, arazinin durumuna dikkat etmek durumundadır. Arazinin vasitasız, sel, pınar, nehir suyuyla mı, kuyular, kova vasitasıyla mı, yağmur, kar, çığ suyuyla mı, sulandığı haracın miktarının belirlenmesinde önemli etkenlerdir.

Anlatıldığına göre, Haccac, Abdu'l-Melik b. Mervan'a bir mektup yazarak, şehir ve köylülerin fazla mallarını almak için izin ister. Abdu'l- Melik onu bu hususta men eder., cevap olarak ta şunu yazar. "Topladığın maldan çok, toplamadığın mallara haris olma. Onları etli bırak ki yağ tutsunlar, semin, semiz olsunlar" Haccac, sözü geçen şart ve durumlara göre kesinleşince üç noktada en iyi harekette bulunmaya dikkat edilir. 1- Arazinin mesehasına göre haraç koymak. 2- Ekili yerlerin alanına göre haraç koymak. 3- Arazi ve ekin durumunu nazara alarak, çıkacak mahsule belirli bir nispette mukaseme haracı kararlaştırmak.¹³⁰

Islah işi yapılmıyor, arazi işe yaramıyorsa sahibinden haraç alınmaz. Aradan bir süre geçtikten sonra yeniden araziden yaralanma imkanı ortaya çıkmışsa, haraç vergisi de yeniden alınmaya başlar. Arazide ziraatçılık yapılamıyor, fakat avcılık yapılıyor, otlak olarak istifade ediliyorsa, bu durumlarına göre, yeniden bir haraç vergisi taktir edilir.¹³¹

Haraç arazinin haraç vergisi toprak ekilirse alınır. Ekilmezse durum değişiktir. Malik'e göre arazi sahibi isteyerek veya istemeyerek ekmezse haraç vergisi alınmaz.

¹²⁹ Maverdi, a.g.e: 279

¹³⁰ Maverdi, a.g.e: 283

¹³¹ Maverdi, a.g.e: 284

Ebu Hanife'ye göre: isteyerek ekmemişse, haraç vergisi yine alınır. Bir özür sebebiyle ekmemişse, haraç vergisi alınmaz. Bir mahsulün ekimi ile yine haraç vergisi azalacaksa yine ekilen mahsule göre haraç alınır. Yani bir bakıma ekilen mahsule göre haraç ta değişir. Eken şahıstan ektiği mahsule göre haraç alınır. Tek bir mahsule göre haraç tespit edilir, ekilen mahsulün değişmesine göre haracın değişeceği kabul edilmezse, bu durumda tek bir mahsul ekmek zarureti ortaya çıkar ki bu da uygun bir hareket tarzı değildir.¹³²

Arazi sahibi ile haraç memuru arazinin haraç veya öşür arazi olduğu hususunda ihtilaf ederlerse, her iki söze de ihtimal vermek mümkünse, arazi sahibinin iddiası kabul edilir.¹³³

Bir kimse takdir edilen haracın ağır olduğunu iddia ederse, duruma bakılır. Ödenmesi kolay bir haraç miktarına imkanı varsa o haracı öder. Ebu Hanife'ye göre: ödenmesi kolay haracı mükellefin ödemesi vaciptir. Zor olanı düşer. Kolaylık gösterilmesine rağmen haracı ödemedi yine ağır hareket ederse hapisle layık olunur. Satılması mümkün olan malı varsa, ödemediği haracı tahsil etmek için o malı satılır.¹³⁴

3.2.2.Devlet işlerinin yürütülmesi ve divan:

Devlet idaresine ait mallara, yapılan işlere, bu işlerde çalıştırılan asker ve diğer memurlara ait kayıtları tutmak, saklamak için kurulan yerlere "Divan" denilmektedir.¹³⁵

Devlet işlerinin yürütülmesinde divanın önemi, divan uygulamasının nasıl başladığı, divanın görevleri ve çeşitleri gibi konularda Maverdi'nin eserinde yer verdiği görüşler şu şekildedir.

Müslümanlıkta divanı ilk tesis eden, Halife Hz. Ömer olmuştur. İnsanlar onun divan tesisi sebebinde ihtilaf etmişlerdir. Bir kısım ravilere göre: Ebu Hureyre, Bahreyn taraflarından pek çok mallarla birlikte, Medine'ye Hz. Ömer'e gelir Hz. Ömer Ebu Hureyre'ye, ne kadar mal getirdiğini sorar. Ebu Hureyre 5000.000 dirhem

¹³² Maverdi, a.g.e: 285

¹³³ Maverdi, a.g.e: 286

¹³⁴ Maverdi, a.g.e: .287

¹³⁵ Maverdi, a.g.e: 372

der. Bunun üzerine Hz. Ömer bu malların helal kaynaklardan olup olmadığını sorar. O da,

- Bilmiyorum ancak şu gördüklerini biliyorum, der. Bu konuşma üzerine Hz. Ömer minberde çıkar, Allah'a hamd ü sonra topluluğa,

- Ey insanlar, biliniz ki bana pek çok mal geldi. İsterseniz bu malları sizlere ölçerek, isterseniz sayarak dağıtayım. Bu konuşma üzerine cemaatten biri ayağa kalkar ve şöyle der:

- Ey mü'minlerin emiri, ben İranlıları gördüm. Onlar bir divan kurarlar, dağıtım işlerini o divan görür, malları bir deftere kaydeder. Sen de bir divan kur, mal dağıtım işini onlar görsün, herkes deftere göre alsın, kimin ne aldığı oraya yazılsın.

Bu söz üzerine Hz. Ömer, teklifi uygun bulur. Defter ihdas eder, malları ona göre tahsis ettirir.¹³⁶

Bundan başka eserde divanın kurulma gerekçesi ile ilgili çeşitli rivayetler anlatılmaktadır, fakat hepsinin ortak noktası ilk divan tesisinin Hz. Ömer döneminde olduğudur.

Hz. Ebu Bekir, Peygamberin (s.a.v) yakınlarına eşit muamele eder, aralarında farklılık gözetmezdi. Hz. Ali'de eşit muamele ederdi. Şafi ve Malik, Hz. Ebu Bekir ve Ali'nin tatbikatını esas almışlardır. Hz. Ömer ise, İslamiyet'te ki hizmetlerini, üstünlüklerini nazara almış, farklı muamelede bulunmuştur. Hz. Osman'da Hz. Ömer gibi hareket etmiştir. Irak hukukçuları ve Ebu Hanife'de bu tatbikatı esas almışlardır. Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'in insanlar arasında eşit muamele yaptığını görünce, Hz. Ebu Bekir'e,

- Sen iki defa hicrette bulunanlar, iki kıbleye karşı namaz kılanlarla, Mekke fethi günü kılıç korkusuyla Müslüman olanlar arasında nasıl eşit muamele yaparsın? Demiş, o da:

- Onlar Allah için bu işleri yaptılar, mükafatları da Allah yanında ahrettedir. O, bu kimselerin mükafatını verecektir. Dünya ise bir tebligat yeridir, dedi. Hz. Ömer:

¹³⁶ Maverdi, a.g.e: 374

- Ben, Allah'ın Resulüne (s.a.v) karşı savaşanlarla, onunla birlikte düşmana karşı savaşanları bir ve eşit saymam, demiştir.¹³⁷

Hz. Ömer Halife olunca İslam'a hizmeti çokça geçen ilk Müslüman olanları farklı muameleye tabi tutmuştur. Bedir savaşına katılanlara ve Peygamber (s.a.v) ailesine farklı divandan fazla para vermiştir.¹³⁸

Hz. Ömer insanların Kuran okuyuşlarına, savaşmalarına mevkilerine göre divandan hisseler vermiştir. Erkeğe kadından fazla hissi vermiştir. Ayrıca küçük çocuğa 100 dirhem, oynamaya başlayan çocuğa 200 dirhem, buluğa erince daha fazla hisse ayırmıştır. Yeni doğan süttten kesilmemiş çocuğa da hisse ayırmıştır. Şöyle ki: Hz. Ömer bir gece, çocuğunu süttten kesmek isteyen bir kadının ağıldını işitir.

- Niçin ağlıyorsun diye sorar. Kadın da,

- Ömer, çocuklar süttten kesilene kadar bir hisse vermiyor. Halbuki ben çocuğumu süttten kesmek istemiyorum. Ne zaman süt emen çocuğa hisse tanırda, o zamana kadar emzireceğim, der. Bunun üzerine Hz. Ömer:

- Bu kusurlardan dolayı yazık olmuş Ömer'e. Bilmeden ne çok günah işlemiş, der. Sonra Ömer, ilancısını çağırır, şu sözleri halka duyurmasını emreder.

- Kadınlar çocuklarını süttten çabukça kesmesinler. Müslümanların süt emen çocuklarına da hisseler verdik.¹³⁹

Divan katipleri adalet ve yeterlilik şartlarına haiz olarak atandıktan sonra, kanunları koruma, yapılması gereken işleri yapma, bazı ihtilafları ispat ve halletme, memurların hesaplarını yapma, yapılacak iş ve durumları tespit, kötülükleri, düşmanlıkları gidermek gibi vazifeleri yapmakla yükümlüdür.¹⁴⁰

Divan amirliğı makamı vardır ki, bu makamın sahibi halk ile divan memurları arasında ki ihtilaflarla, halk ile diğere devlet memurları arasında ki ihtilafları çözmekle görevlidir. İhtilaf sebeplerine göre hakların çiğnenmesini önler. Hakkı çiğnene ya vatandaş, ya da memurdur. Vatandaş ise: Devlet memurunun kötü

¹³⁷ Maverdi, a.g.e: 377

¹³⁸ Maverdi, a.g.e: 378

¹³⁹ Maverdi, a.g.e: 379

¹⁴⁰ Maverdi, a.g.e: 405

muamele edeceğinden korkuyorsa, divan amiri o meselede vatandaş ile memur arasında hakimlik görevi görür. Haksızlık vaki olsun olmasın, haksızlığın giderilmesine, karar verir. Çünkü divan amirinin katiplerinin görevi, kanunların tatbikini sağlamak, haklara riayet etmek, devletin ve vatandaşın işlerini yerine getirmede adalete riayet etmektir.¹⁴¹

3.2.3.Fey ve ganimetlerin toplanması:

Birlikte yaşamının, halk olmanın yanında hakim unsur yani devletin asıl sahibi olmanın gereği olarak alındığı değerlendirilen bu tip mallar, zekattan farklı olarak müşriklerden intikam için alınan mallardır. Bu malların toplandıktan sonra dağıtılacağı yerler farklı farklıdır.

Fey ve ganimetlerin benzer ve farklı yönleri, bunların toplanması ve dağıtılması gibi konularda Maverdi'nin eserinde yer verdiği görüşler şu şekildedir.

Fey ve ganimetlerin her ikisinin de kafirden alınması ve beşte birinin dağıtılacağı yerlerin aynı olması benzeyen yönleridir. Farklı yönleri ise; fey malları kafirden savaş yapmaksızın alınan mallar, ganimet ise zorla alınan mallardır. Fey mallarını beşte dördünün dağıtılacağı yerler ile ganimet mallarının beşte dördünün harcanacağı yerler ayrı ayrıdır.¹⁴²

Fey malları; Harp, hile, baskın, öldürme suretiyle olmaksızın sulh anlaşmasıyla, müşrik tacirlerden gümrük vergisi (onda bir) olarak veya cizye suretiyle alınan mallardır. Yahut bizzat müşriklerce verilen harç mallardır. Bu malların beşte biri hak sahiplerine verilir. Ebu Hanife'ye göre fey mallarının beşte biri söz konusu olamaz. Kuran'da feyin beşte birinin dağıtılacağına dair şu ayet-i kerime vardır.

“Allah'ın fethedilen diğer küffar memleketleri ahalisinden Peygamberine verdiği Fey; Allah'a, Peygamberine, Peygamberin hısımlarına, yetimleri, yoksullara, yolda kalanlara aittir.” (K.K. 59:7)¹⁴³

Fey malı zekat ehline dağıtılamaz. Zekat ta fey ehline dağıtılamaz. Her biri kendi yerine harcanır. Zekat alacak olanlar göçüp gidecek kimselerden olmamalıdır.

¹⁴¹ Maverdi, a.g.e: 411

¹⁴² Maverdi, a.g.e: 242

¹⁴³ Maverdi, a.g.e: 242

Müslümanlardan savaştan beri kalmış olanlara, ordu merkezinde bulunanlara zekat verilmez. Fey ve ganimet ehli göçüp gidenler, sınırları koruyanlar, savaşımlar, savaş için silah altında bulunanlardır. Burada söz konusu edilen göçüp gitmeden maksat: kendi ülkesinden İslam dininin esaslarını öğrenmek için kalkıp İslam ülkelerine gidenlerdir. Her kabile İslam dinini öğrenmek için kalkıp, İslam ülkelerine şehirlere göçmüşlerdir. Hicret edenler hayırlı ve iyi insan olmuşlardır. Mekke fethinden sonra göç kelimesi içine girenler hakkındaki hüküm kalkmıştır. Müslümanların hepsi muhacirler ve Arap olmuşlardır. Zekat alacaklara Peygamber (s.a.v) zamanında Arap, fey alacaklara da Muhacir deniliyordu.¹⁴⁴

Halife, fey malından erkek evladına verebilir. Çünkü ganimete ehildir. Erkek evladı küçükse, Halifenin zürriyetinden olduğu için öncelik hakkı vardı. Büyükseler, savaşımlara ne veriliyorsa onlara da o miktar mal verilir. İbn İshak'ın anlattığına göre: Hz. Ömer'in oğlu Abdullah büyüyünce, babasına geldi ve feyden hisse ayırmasını istedi. Hz. Ömer'de fey malından 2000 dirhem ayırdı. Sonra ensarın çocuklarından balığ olan bir erkek çocuğa geldi. O da, Hz. Ömer'den hisse istedi. Ona da 3000 dirhem mal verdi. Abdullah,

- Bana 2000, ona 3000 dirhem verdin, halbuki onun babası harbe girmede, dedi, Hz. Ömer'de,

- Evet, senen annenin babasını Resulullah'a (s.a.v) karşı savaşırken ve şunun babasını ise Resulallah'la (s.a.v) beraber düşmana karşı savaşırken gördüm. Annesi sebebiyle 1000 dirhem fazla mal verdim. Dedi.¹⁴⁵

Ganimet terimi, harp esirleri, kadınları, çocukları, toprakları ve malları içine alır. Ganimet malları, kısımları, çokça olan bir mal çeşididir. Fey malları da aslında ganimet mallarının bir kısmını teşkil eder.

Müslümanlarla savaşıp Müslümanların elinde tutsak kalan düşman erkeklerine esir denilir.

Esir alınan yaşlılar ve din adamları fikirleri ele ve diğer imkanları ile kavimleri harbe teşvikte bulunuyorlarsa yakalandıkları zaman bunların öldürülmeleri caizdir.

¹⁴⁴ Maverdi, a.g.e: 244

¹⁴⁵ Maverdi, a.g.e: 247

Müslümanlarla fiilen savaşmış gibi işlem görürler. Görüşleri, fikirleri ile harbe halkını, teşvik etmişlerse, bir fikre göre öldürülürler, bir fikre göre de öldürülmezler.¹⁴⁶

Harp esirleri kadın ve çocuklar Ehli Kitaptan iseler öldürülmezler. Resulullah (s.a.v) öldürülmelerini yasak etmiştir. Köle muamelesi görürler. Ganimetlerle birlikte savaşçılara dağıtılırlar. Ehli Kitaptan olmayıp, putperest, ateşperest vesaire iseler ve İslamiyet’i kabulden kaçınıyorlarsa, Şafi’ye göre: Öldürülürler, Ebu Hanife’ye göre: Köle sayılırlar. Köle olan çocuklar annelerinden ayrılmazlar. Hadis-i Şerifte de, “Çocuğa, annesinden ayrı olarak sahip olunmaz.” Buyrulmuştur.¹⁴⁷

Esir kadınlardan evliler varsa, kocaları yanlarında esir bulunsun veya bulunmasın nikahları batıl olur. Ebu Hanife’ye göre: esir kadınların kocaları, yanlarında iseler nikahları devam eder. Esir evli kadınlar Müslüman olur, sonra da esir düşerse bunlar hür kadınlar sayılırlar. Bekleme zamanının sona ermesiyle kocaları ile olan nikahları da batıl olur. Esir kadınlar savaşçılara dağıtılınca, hayız adetlerinden kesilinceye, hamile iseler doğum yapıncaya kadar onlarla cinsi münasebette bulunmak haramdır. Resulullah (s.a.v) Hevazin kabilesi esirlerine uğrayınca buyurdular ki: “ Dikkat ediniz, hamile kadınlara doğumlarını yapıncaya kadar, hamile olmayanlara da hayız adetlerini görüp bitirinceye kadar cinsi münasebet için varılmaz.”¹⁴⁸

Ganimet muhariplere istihkaklarına uygun olarak taksim edilir. Paylaştırma işini bizzat yapanın veya komutanın seçim ve tercihine bırakılmaz. İmam Malik’e göre: Ganimetlerin taksimi halifenin görüşüne göre yapılır. İsterse savaşçılara eşit şekilde taksim eder, isterse savaşa katılmayanları da katar, onlara da ganimetten pay alır. Hadis-i şerifte de: “ Ganimet, savaşa katılıp ona bizzat şahit olanlarıdır.” Buyrulmuştur.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Maverdi, a.g.e: 255

¹⁴⁷ Maverdi, a.g.e: 255

¹⁴⁸ Maverdi, a.g.e: 259

¹⁴⁹ Maverdi, a.g.e: 267

3.2.4. Arazi ve Suların Kullanılması:

İslam devletinde arazi ve suların kullanılması ile ilgili hükümler bir yandan örf adetlere bir yandan da Peygamber'in (s.a.v) hadis ve icraatlarına dayanmış ve çeşitli genel geçer uygulamalar ortaya çıkmıştır.

Maverdi eserinde arazi ve suların kullanılması ile ilgili İslam Devletinde ne gibi uygulamalar olduğunu ve hangi uygulamanın daha uygun olduğu ile ilgili şu görüşlere yer vermiştir.

Bir kimse kullanılmayan sahipsiz araziye işler, işe yarar hale getirirse, halifenin izni olsun veya olmasın o toprağın mülkiyetine sahip olur. Ebu Hanife'ye göre, ancak sultanın izniyle araziye malik olunur. Delili de Resulullah'ın (s.a.v),

“Sultanın, olumlu karşıladığı, temiz ve meşru gördüğü şey ancak bir kimsenin olabilir.” Hadis-i şerifidir. Resulullah (s.a.v) başka bir hadis-i şeriflerinde,

“Kim ölü toprağı işe yarar hale getirir, ihya ederse, o arazi onundur.” Buyurmuşlardır.¹⁵⁰

İhya ve işe yarar hale getirme işlemi de: o bölgede ki örf ve adete göre tayin edilir. İhya için gerekli işlemler ne ise onları yapınca ihya maksadı anlaşılır. Çünkü Resulullah'da (s.a.v) hükmü genel buyurmuşlar, diğer hususların tayinini örf ve adete havale etmişlerdir. Mesela araziye işe yarar hale getirme, o yere oturmak için bir ev yapmakla oluyorsa, evi yapmakla ihya işi için niyet edildiği anlaşılır. Sebebi de o bölgede örfün ev yapmanın ihya maksadını ihtiva edişidir. Şayet ekin ekmek ağaç dikmekle işe yarar arazi haline getirmek isteniyorsa üç şarta uyulur.

1- Arazinin etrafını çevreleyen toprak yığmak, taş veya ağaçlar dikmek suretiyle diğer topraklardan ayırmak.

2- Arazi sulanacaksa suyunu vermiş olmak, bataklıkta kurutmak, suların o yere gelişini önlemek. Çünkü ancak bu işleri yapınca ziraat yapmak mümkündür.

3- araziye sürmek, sürmekten maksat ta orta şekilde toprağı kabartmak, yüksek yerleri tesviye, çukur yerleri doldurma işlemidir.¹⁵¹

¹⁵⁰ Maverdi, a.g.e: 331

¹⁵¹ Maverdi, a.g.e: 332

Arazi bu şekilde işe yarar hale getirilince, birisi ekip dikerse, ekip diken araziye sahip olmuş olur. Arazi sahibi araziye satabilir.¹⁵²

Bir kimse ölü arazinin etrafını çevrelerse o araziye işlemede başkalarına nispetle rüçhan hakkına sahiptir. Bir başkası etrafı çevrili fakat işlenmemiş olan bu araziye işe yarar hale getirmişsi, bu durumda araziye sahip olmada üstün hakka işleyen sahiptir.¹⁵³

İşe yarar hale getirilen araziler öşür arazi sayılır. Haraç vergisi konulmaz.¹⁵⁴

Suların kullanılması ile ilgili olarak Ubade b. Samit'de Peygamber (s.a.v) den şu hadis-i şerifi rivayet etmiştir.

“Resulullah (s.a.v) hurmalıkların sel suyundan sulanmasından önce yukarıdakilerin, sonra aşağıdakilerin sulayabileceği, yukarıdakilerin işi bitince aşağıdakilere suyu bırakmaları icap ettiğini belirtmiş, bu suretle bütün toprak sahiplerinin topraklarını sulamalarına hükmetmiştir.”

Yine Muhammed b. İshak'ın Ebu Malik b. Salebe'den, Onun da babasından rivayet ettiği hadisi şerifte:

“Resulullah (s.a.v), Mehruz vadisinin sulama işinde suyun toprakta iki topuğa kadara akmasına, birikmesine, iki topuğa kadar çıkınca değir sulanacak araziye suyun bırakılmasına hükmetmiştir.”¹⁵⁵

İnsanların bir araziye işe yarar hale getirmek için kazı yapmak suretiyle ortaya çıkardıkları akarsular, aynen evler arasında ki sokaklar gibi insanlar arasında müşterek maldır. Müşterek mülk olan sokaklarda, caddelerde nasıl herkes istediğini yapamazsa, müşterek sular da diğer ortakların rızası olmadan tek başına bir tasarrufta bulunamaz. Aynı şekilde suya yeni kollar katamaz ve suyu kollara ayıramaz. Ortakların hepsinin rızasıyla böyle işler yapılabilir.¹⁵⁶

¹⁵² Maverdi, a.g.e: 333

¹⁵³ Maverdi, a.g.e: 333

¹⁵⁴ Maverdi, a.g.e: 334

¹⁵⁵ Maverdi, a.g.e: 338

¹⁵⁶ Maverdi, a.g.e: 339

Kuyu suyunu çıkaran kimse su da hak sahibidir, fakat kuyu yolcuların su içmesi maksadıyla açılmışsa herkes eşit hakka sahiptir.¹⁵⁷

Kuyunun hukuki mülkiyeti: suyundan istifade hakkı kesinleşince kuyu sahibi hayvanlarını, ekinlerini, ağaçlarını sular. Kendi ihtiyacından fazla değilse, başkalarına su verme mecburiyeti yoktur. Ancak, suya çok daralmış hayvan ve insanlara kuyusundan su vermek zorundadır.¹⁵⁸

Ebu Zenad'ın A'rec'den, onun Ebu Hureyre'den rivayetine göre, Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

“Kim suyun fazlasını başkalarının ihtiyaçlarını gidermek için vermezse, Allah'ta kıyamet gününde rahmetinin fazlasını esirger.”¹⁵⁹

3.2.5.Suçlar ve cezaları:

İnsanların toplu halde yaşamlarının gereği olarak, suç sayılabilecek, insanlara zarar verebilecek davranışların tespit edilmesi ve bu davranışlara çeşitli yaptırımlar uygulanması şarttır. İslam devletinde Allah Teala'nın haram saydığı davranışlar suç kabul edilmiş, bunlardan kimilerine direkt Kuran'da yazıldığı şekliyle, kimilerine de Peygamber'in (s.a.v) uygulamaları doğrultusunda tespit edilen cezalar tatbik edilmiştir.

Maverdi eserinde İslam devletinde suç sayılan davranışları, bunlara uygulanacak cezaları ve suçla itham edilen kişinin durumu ile ilgili hususları geniş bir şekilde açıklamıştır. Bu hususların tamamı halk yaşantısı ile doğrudan ilgili olup bunlardan bazılarını şu şekildedir.

Suçla itham edilme halinde, o andaki duruma göre, hakim varsa, suçla itham edilen iş hakime çıkarılır. Maznunun hırsızlıkla veya zina ile ithamının hakim üzerinde bir tesiri olmaz. İşi araştırmak için maznunu hapsedemez, hemen beraatta ettiremez. Zorla suçu ikrar ettirme sebeplerine de girişemez.¹⁶⁰

Suçla itham edilen kişi suçunu ikrar ederse, hakim cezasını verir. Zina suçunu inkar eder de dinlenen deliller aleyhine ise, hakim her ne kadar insan hakları ile

¹⁵⁷ Maverdi, a.g.e: 341

¹⁵⁸ Maverdi, a.g.e: 342

¹⁵⁹ Maverdi, a.g.e: 343

¹⁶⁰ Maverdi, a.g.e: 412

ilgili suçlarda yemin teklif edemezse de Allah'a ait haklarda (kanun haklarında) yemin teklif edebileceğinden, hasım taraf, yemin etmesini isterse, hakim birde yemin teklif eder. Kararını verir.

Suçla itham edilen şahıs, komutan, vali veya bunların yardımcılarına teslim edilirse, bunlarında hadiseyi araştırmak, kişinin suçlu olup olmadığını tespit etmek yetkileri vardır.

Vali veya komutan için araştırılması için sanığı hapsedebilir. Hapsetme süresi hakkında ihtilaf vardır. Şafi'nin talebelerinden Adullahu'z-Zübeyri'ye göre: isnad edilen suçun araştırılması için tutuklama süresi 1 aydır, daha fazla olamaz. Diğer Şafi hukukçularına göre; hapis için belirli bir süre yoktur. Halifenin rey ve içtihadına bağlıdır. Bu görüş akla daha yatkındır. Hakimler ancak zaruri bir sebeple bir kimseyi tutuklayabilirler, yoksa hiçbir kimseyi hemen hapsedme yetkisi yoktur.

Bütün cezalara rağmen suç işlemekten vazgeçmeyeni vali hapseder. İnsanlar suçlunun cürümünden zarar görüyorlarsa, ölünceye kadar hapiste tutulur. İnsanlara vereceği zararı önlemek için yiyeceği, giyeceği hazineden verilir ve devamlı hapis tutulur. Hakimin böyle bir yetkisi de yoktur.¹⁶¹

Suçların ispatından sonra cezasını infazda valilerin ve hakimlerin durumu eşittir. Sağın suçluluğunun ispatı da iki şekildedir. İkrar ve deliller.¹⁶²

İslam devletinde farz olan şeyleri yapmamanın cezası olduğu gibi, zina, hırsızlık, içki içme, yol kesme cürümlerinin cezası vardır. Bunları Maverdi Allah'ın haklarından mütevellit olan cezalar olarak sınıflamıştır.

Farz olan ibadetlerden namaz ile ilgili olarak Hadis-i şerifte; "Kim namaz vaktinde uyur veya namazını unutursa o geçirdiği namazı hatırladığında hemen kılsın, hatırladığı an kılması, kaza etmesi gerekli namazın vaktidir. Bundan başka namaz için hal yolu, kefareti yoktur" buyrulmuştur.¹⁶³

¹⁶¹Maverdi, a.g.e: 414

¹⁶²Maverdi, a.g.e: 415

¹⁶³Maverdi, a.g.e: 17

Ayeti Kerimede ise; “Allah hiç kimseye gücünün yeteceğinden başkansı yüklemmez.” (K.K. 2:286) buyrulmuştur.¹⁶⁴

Zina suçunun cezası ile ilgili olarak eserde; zina yapan hür, bekar ise, yüzü ve vücudunun hayati noktaları hariç her tarafına 100 değnek vurulur. Bütün organları hakkını alması için her azaya vurulur. Sopa, öldürücü demir cinsinden veya acıtmayıcı olmayan yumuşak şeyden olmamalıdır.¹⁶⁵

Zina yapan evli ise, cezası taşla veya benzeri şeylerle öldürülmeştir. Ölümünden vazgeçilemez. Çünkü ayeti kerimede geçen recimden maksat taşla öldürmeştir.

Hadis-i Şerifte; “Şu hususu benden alın: Hakikat Allah, o kadınlar için hükmünü koymuştur. Bekar erkekle bekar kadın zina ederse 100 sopa vurulur v 1 yıl sürgün edilir. Evli erkekle evli kadın zina ederse taşlanır.” Buyrulmuştur.¹⁶⁶

Zinada, fasid bir nikah, kocası veya karısı olması şüphesi gibi muhtemel bir şüphe mevcutsa veya kendisi yeni Müslüman olmuş da zinanın haram olduğunu bilmiyorsa, zina cezası tatbik edilmez. Resulullah (s.a.v) de; “Şüpheli durumlarda cezaları kaldırınız.” Buyurmuştur.¹⁶⁷

Hırsızlık konusu ile ilgili olarak ta Peygamber (s.a.v), “At çobanının eli, at ahırına girinceye kadar kesilmez. Atı tavlardan çalmışsa eli kesilir.” Buyurmuşlardır.¹⁶⁸

İçki içmenin cezası, suçlunun elbisesi üzerinden vücuduna el ile vurulur. Bu konuda Resulullah (s.a.v) den gelen hadis-i şerifler gereği kendisini bu işten vazgeçirici sözler söylenir, nasihat edilir. Bir görüşe göre de, diğer cezalar gibi sopa ile dövülür. Bu caza ve nasihate rağmen vazgeçmiyorsa 40’tan 80 sopaya kadar dövülür.¹⁶⁹

Ta’zir cezaları ise, bir bakıma faili doğru yola getirmeye, kötü işlerden uzaklaştırmaya yarayan, kabahate göre taktir edilen bir cezadır. Ta’zir cezası

¹⁶⁴Maverdi, a.g.e: 417

¹⁶⁵Maverdi, a.g.e: 419

¹⁶⁶Maverdi, a.g.e: 20

¹⁶⁷Maverdi, a.g.e: 22

¹⁶⁸Maverdi, a.g.e: 425

¹⁶⁹ Maverdi, a.g.e: 428

insanların hakkı ile ilgili ise. (sövme, kötü söz söyleme suçların cezasında olduğu gibi) hakkı ihlal edilen, sövülen veya dövülenin, suçlunun cezalandırılmasını istemek hakkıdır. Devletin hakkı ise, hatalı şahsı düzeltmek, güzel ahlaklı yapmaktır. Bu durumda ta'zir cezasını vermeye yetkili makam, dövülen veya sövülenin hakkını, suçluyu affederek düşüremez. O taktirde dövenden veya sövenden hakkını almak, suçluyu cezalandırmak bu işlere bakan yetkilinin mecburi görevidir. Dövülen veya sövülen affederse, yetkili makam mağdurun suçluyu affetmesinden sonra, suçluyu cezalandırmayı uygun görüyorsa cezalandırır, affetmeyi uygun görüyorsa affeder.

Peygamber (s.a.v) den şu hadis-i şerif rivayet edilmiştir. “Benden şefaatchi olmamı isteyin. Allah Teala kulu ve Resulünün dilinden çıkanı affedeceğine dair hüküm verdi.”¹⁷⁰

¹⁷⁰ Maverdi, a.g.e: 445

SONUÇ

Hukuk, edebiyat, tefsir gibi alanlarda önemli eserler vermiş Maverdi'nin El-Ahkamü's Sultaniye adlı eserindeki halk anlayışını irdelemeye çalıştığımız bu yüksek lisans tezi, eserin Türkçe tercümesi temel alınarak hazırlanmıştır. Halk kelimesinin anlamı, İslamiyet'teki halk anlayışı ve eser hakkında çeşitli kaynaklar incelenerek konu derinliği sağlanılmaya çalışılmıştır.

Maverdi çeşitli konularda eserler kaleme almasının yanında aynı zamanda siyasi bir kimliğe de sahiptir. Yaşadığı dönemde çeşitli devlet görevlerinde de bulunmuş önemli bir şahsiyettir. Mensubu olduğu Şafi Mezhebi onun fikir hayatının ağırlık noktasını oluşturmaktadır.

Çalışmamızda isimlerini zikrettiğimiz, Maverdi'nin eserlerinin çoğunluğu İslam Hukukunun amme ile ilgili kısmını oluşturmuş ve kendisini bu alanda önemli kılmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi El-Ahkamü's Sultaniyye önceki fıkıh kitaplarında devlet idaresine dair yazılmış olan dağınık bilgileri bir araya getirerek idarecilere yardımcı olması bakımından sahasının en önemli eserlerindedir.

Birinci bölümde halkın tanımı yapılarak, halk devlet ilişkisi ve İslamiyet'te halk anlayışı üzerinde durulmuştur. İslamiyet'te halk anlayışında milliyetçilik ön planda olmayıp daha ziyade ümmetçilik ön plandadır. İslam devletlerinde halk Müslim ve gayrimüslim olarak değerlendirilmektedir.

İkinci bölümde ise Maverdî'nin hayatı, eserleri hakkında genel bilgi bilgi verilmiştir. Bu bölümde Maverdî'nin 12 çalışmasından bahsedilmiştir. Maverdî bu eserinde İslam Hukukunun amme hukukuna dair hususlarını değerlendirmiştir.

Üçüncü bölümde ise El-Ahkamü's Sultaniye'de halk anlayışı üzerinde duruldu. Bu bölümde halife halk ilişkisi, halifenin halka karşı görev ve sorumlulukları anlatılmıştır. Ayrıca İslam devletlerindeki diğer yöneticilerin (vezir, vali, kumandan, zekat memuru, imam vb) halk ile olan ilişkileri ve görev sorumlulukları değerlendirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- ABADAN, Yavuz (1952), **Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri**, Ankara.
- AYDIN, Hakkı (2001), “İslam Hukuku, Devlet Ve Ahkâm-I Sultaniye İlişkisi”,
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. V, S 2: 57-80
- BAŞGİL, Ali Fuat (1948), **Esas Teşkilat Hukuku Derleri**, İstanbul, İsmail Akgün
Matbaası.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi (1967), **Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**,
C. I, İstanbul.
- _____ ; (1973), **Büyük Tefsir Tarihi**, C. I, İstanbul
- ÇAĞIRICI, Mustafa (1994), “Edebu'd-dünya ve'd-dîn”, **DİA**, C. X, İstanbul: 406-
408.
- _____ ; (2003), “Mâverdî’de Siyaset Ahlâkı”, **İslâmiyat**, C. VI, S. 1, Ankara:
71-92.
- DAVUDOĞLU, Ahmed, “Devlet”, **DİA.**, C. IX, İstanbul: 234-240
- DÖNMEZ, İbrahim Kafi(1997), “Halk” **İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış**
Ansiklopedisi, C. II, İstanbul
- EL-MAVERDİ, Ebu’l Hasan (1997), **Maddi ve Manevi Yüce Hedefler**, Çev.
Bergamalı Cevdet Efendi, İstanbul
- ERKAL, Mehmet (1988) "Ahkâmu's-sultâniyye" **DİA**, C. I, İstanbul: 555-556.
- ERTURHAN, Sabri (1999), “Maverdi ve El-Havi’l-Kebir Adlı Eseri”, **Cumhuriyet**
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi S. 3. Sivas: 471-490;

- CARL, Brockelman (1969), "Mâverdî", **İA**, C. VII, İstanbul: 409-410.
- GÖRGÜLÜ, Hasan Ali (1998), "el-Hâvi'l-Kebîr" **DİA**, C. XVI, İstanbul: 535.
- HAMİDULLAH, Muhammed (1990), **İslam Peygamberi** Çev. Salih Tuğ, C. I, İstanbul
- ROSENTHAL, Joseph John (1996), **Ortaçağda İslam Siyaset Düşüncesi**, Çev. Ali Çaksu, İstanbul
- İLYAS, Celebi, "Mu'tezile", **DİA** C. XXXI. İstanbul: 391
- KALLEK, Cengiz (2004), " Mâverdî'nin Ahlâkî, İctimâî, Siyasî ve İktisadî Görüşleri", **Dîvân İlmi Araştırma Dergisi**, C. II, S. 17, İstanbul: 228.
- _____;**DİA**., C. XXVIII, İstanbul: 180
- KARAMAN, Hayreddin (1999), **Mukayeseli İslam Hukuku**, C.I, İstanbul
- KAVAKÇI, Yusuf Ziya(1975), **Hisbe Teşkilatı**, Ankara
- KAYA, Doğan (2007), **Türk Halk Edebiyatı Terimler Sözlüğü**, Ankara
- BORTHOLD, Wilhelm (1984), **İslam Medeniyet Tarihi**, İzah ve Düzeltme M.Fuat Köprülü, Ankara
- ŞAFAK, Ali (1988), "el-Ahkamü's-Sultaniyye" **DİA**, C. I, İstanbul: 555
- TOPOLOĞLU, Bekir(1997), "Halk", **DİA**, C. XV, İstanbul: 303

ÖZGEÇMİŞ

12.03.1979 tarihinde Niğde'de doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Niğde'de, lise öğrenimimi Mersin'de tamamladıktan sonra 1997 yılında başladığım Erciyes Üniversitesi Yozgat Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden 2001 yılında mezun oldum. 2003-2004 yıllarında Yedek Subay olarak askerlik hizmetini tamamladıktan sonra özel bir şirkette 1 yıl çalıştım. 2005 yılında İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde Polis Memuru olarak göreve başladım. Halen İstanbul Emniyet Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Şube Müdürlüğü'nde görev yapmaktayım. Evliyim, 5 yaşında bir çocuk babasıyım.